

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการคือ ประการที่หนึ่ง เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ประการที่สอง เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน โดยศึกษาในเขตพื้นที่บ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เพื่อให้เข้าใจในประเด็นที่ศึกษาอย่างครบถ้วน ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งผลการศึกษาดังกล่าวออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

4.1 บริบทชุมชนที่ศึกษา

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของตำบลหนองเสาเล้า

4.1.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านสุขสมบูรณ์

4.1.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

1) การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต

2) กระบวนการผลิต

3) การควบคุมคุณภาพและการออกแบบบรรจุภัณฑ์

4) การบริหารงานกลุ่ม

4.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

4.2.1 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล

4.2.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน

4.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

4.3 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

4.3.1 ปัจจัยภายในชุมชน

1) ผู้นำอาชีพ

2) ความต้องการมีรายได้

3) ความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ

4.3.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

- 1) ความต้องการของตลาด
- 2) การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน
- 3) การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร

4.1 บริบทชุมชนที่ศึกษา

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของตำบลหนองเสาเล้า

ที่ตั้ง อาณาเขต

บ้านสุขสมบูรณ์ หมู่ 5 ตั้งอยู่ในเขตตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดขอนแก่น ตำบลหนองเสาเล้าอยู่ห่างจากตัวจังหวัด 75 กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอชุมแพ 28 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 27.50 ตารางกิโลเมตร หรือ 17,187.5 ไร่ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,229 ครัวเรือน และประชากรจำนวน 6,293 คน เป็นชาย 3,134 คน เป็นหญิง 3,159 คน แบ่งการปกครองออกเป็น 9 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1,9	บ้านหนองเสาเล้า
หมู่ที่ 2	บ้านหนองโพงโพด
หมู่ที่ 3,4	บ้านหนองศาลา
หมู่ที่ 5	บ้านสุขสมบูรณ์
หมู่ที่ 6	บ้านหนองหว้า
หมู่ที่ 7	บ้านห้วยแสง
หมู่ที่ 8	บ้านโนนตุน

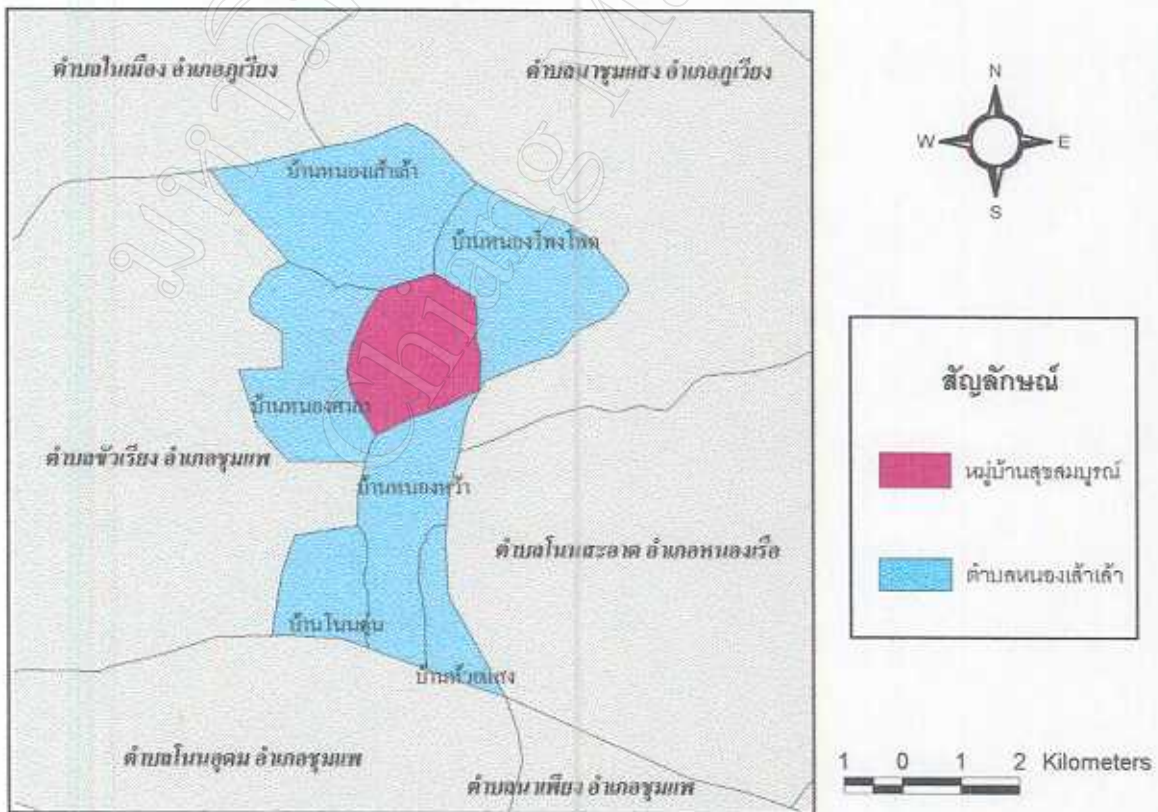
พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย จากการบอกเล่าของผู้เฒ่า ผู้แก่เล่าว่า ตำบลหนองเสาเล้าได้ก่อตั้งมาแล้วประมาณ 90 ปี ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านนาเปื่อย บ้านนาเปื่อยเดิมขึ้นกับอำเภอกุเวียงแล้วย้ายมาตั้งอยู่ที่หนองกระเดา ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ของ นายผัน อ่อนพวย ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณแหล่งน้ำ จากนั้น นายสาย สมใส ได้นำเสาที่จะใช้สร้างเป็นยุ้งข้าว (เล้า) มากั้นขอบหนองน้ำเพื่อป้องกันการพังทลายของดินหลายปีต่อมาเมื่อน้ำแห้งมีคนมาขุดพื้นที่ตรงนั้นก็พบเสา จึงเรียกหนองน้ำนี้ว่า หนองเสาเล้า ซึ่งแต่ก่อนตำบลหนองเสาเล้าขึ้นอยู่กับอำเภอขุขันธ์ ต่อมาแยกมาตั้งเป็นตำบลหนองเสาเล้า

ได้ประกาศจัดตั้งเป็นตำบลหนองเส่าแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2533 โดยมีนายโสภณ อับหัง เป็นกำนันคนแรกของตำบลหนองเส่าแล้ว และมีนายเด็ต ภูวงษ์ไกร เป็นกำนันคนปัจจุบัน ทิศเหนือของตำบลหนองเส่าแล้ว ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติภูเวียง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จรดเขต บ้านกุดน้ำใส อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น
ทิศใต้	จรดเขต ตำบลนาเพียง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันออก	จรดเขต ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	จรดเขต ตำบลข้าวเรียง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ภาพ 1 แผนที่ตำบลหนองเส้าเส้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น แสดงที่ตั้งหมู่บ้านสุขสมบูรณ์

ด้านการศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง	ตั้งอยู่หมู่ที่ 1,2,3,5,6
โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง	ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านหนองศาลา
โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง	ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 บ้านหนองเสาเล้า
ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 7 แห่ง	ตั้งอยู่หมู่ที่ 1,2,4,6,7,8,9

ด้านการคมนาคม

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง มีรถโดยสารประจำทาง 2 สาย คือ ชุมแพ-หนองเสาเล้า และชุมแพ-ภูเวียง มีจำนวนหมู่บ้านที่ไฟฟ้าเข้าถึง 9 หมู่บ้าน และจำนวนราษฎรที่ใช้ไฟฟ้า 6,293 คน พื้นที่ของตำบลหนองเสาเล้า ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง และมีส่วนเป็นที่ราบลุ่มลักษณะดินร่วนปนทรายมีลำห้วยจำนวน 3 สาย และบึง,หนอง อีก 9 แห่ง โดยมีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น 79 แห่ง ได้แก่ ฝาย 9 แห่ง บ่อน้ำใต้ดิน 30 แห่ง บ่อบาดาล 40 แห่ง

4.1.2 ข้อมูลทั่วไปของบ้านสุขสมบูรณ์

ประวัติหมู่บ้านสุขสมบูรณ์

ชาวบ้านในหมู่บ้านสุขสมบูรณ์ เดิมอาศัยอยู่อำเภอณาเชือกและอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากเป็นพื้นที่แห้งแล้งและขนาดพื้นที่แคบ จึงได้อพยพมาอยู่ที่บ้านหนองโพงโศด ตำบลหนองเสาเล้า ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านสุขสมบูรณ์ไปทางทิศเหนือ 2 กิโลเมตร จากคำบอกกล่าวของผู้เฒ่า ผู้แก่เล่าว่า เมื่อย้ายมาอยู่หนองโพงโศดได้ 5-6 ปี ในปี พ.ศ. 2501 ก็ขยับขยายตามพ่อแม่ออกมาอยู่ที่หัวไร่ปลายนา ซึ่งก็คือ บ้านสุขสมบูรณ์ในปัจจุบัน ได้รับการตั้งเป็นหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2512 ในอดีตหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้ที่มาบุกเบิกเป็นท่านแรก คือ พ่อมา โลหา และพ่อเนา ชาลีปะทัง จากคำบอกเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านสุขสมบูรณ์ ของ พ่อหนูแดง จุปมาโท ว่า "ที่แห่งนี้ ขุดสระขุดบ่อที่ไหนน้ำก็ออก น้ำใต้ดินเยอะมาก ปลูกผัก ปลูกแดง ก็ได้กินเร็ว ไม้เห็ดบ้านเห็ดช่อง กะบ้อ็ดบ่อยาก" โดยมีชาวบ้านจำนวน 7 ครอบครัวอพยพเข้ามาอยู่ก่อน โดยสร้างบ้านอยู่ตรงพื้นที่นาของแต่ละคน โดยสร้างเป็นหำงนา เดิมพื้นที่นี้เป็นปรอทที่บิที่ภาคอีสานเรียกว่า ป่าจิก ป่ากุง พ่อหนูแดง จุปมาโท เล่าต่อว่า "จะปลูกข้าวดำนาต้องทำห่างจากต้นไม้ใหญ่ ไม้ อย่างนั้นหมด ไม้เห็ดเลย นกหุมนันลงมากินหมด ตามหนองน้ำมีนกตัวใหญ่ ๆ สูง ๆ อย่างนกเขียน นกกระสา ลงมากินปลา พอเราเข้าใกล้มันก็จะบินหนี" สำหรับสาเหตุของการอพยพของครัวเรือนนั้น บางครัวเรือนเข้ามาอยู่เพื่อทำนาและทำไร่ บางครัวเรือนเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง จากการสร้างบ้านเป็น

ห้างนาก็กลายเป็นการสร้างแบบสองชั้นที่เห็นในปัจจุบัน ส่วนมากจะอยู่ติด ๆ กันตามกลุ่มเครือญาติ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมของหมู่บ้านสุขสมบูรณ์

ในสมัยนายอำเภอชื่อเดิมศักดิ์ ฐานะกิจ เข้ามาตั้งชื่อบ้านให้ว่า "สุขสมบูรณ์" โดยเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีผู้ใหญ่บ้านนับจากอดีตถึงปัจจุบัน คือ

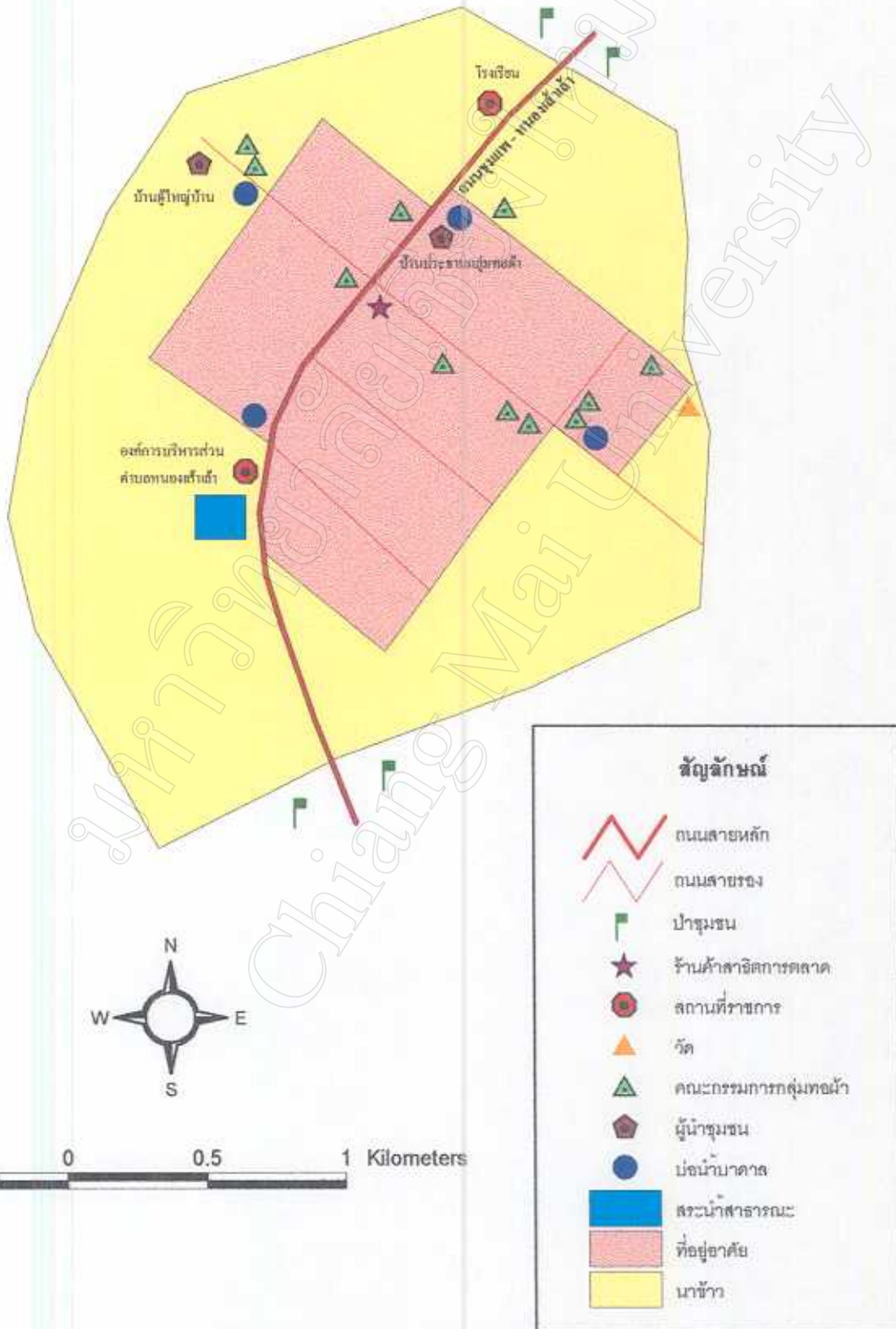
1. นายทอง	เกาะลูน	ปี พ.ศ. 2501 - 2504
2. นายอ่วม	จุมมาโท	ปี พ.ศ. 2505 - 2513
3. นายทอง	หล้าปุย	ปี พ.ศ. 2514 - 2529
4. นายสี	วันดี	ปี พ.ศ. 2530 - 2533
5. นายสมาน	ชาลีปะทัง	เดือนพฤษภาคม – ตุลาคม พ.ศ. 2533
6. นายวิทยา	ปรีกโธสง	ปี พ.ศ. 2534 – ปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2505-2506 เมื่อระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตเพื่อส่งออกเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต โดยมีพ่อค้าจากตลาดหนองแก (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเทศบาลตำบลหนองแก) เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกปอ โดยบอกว่าให้ราคาดี ช่วงแรกก็ปลูกไม่กี่ครัวเรือน ต่อมาก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นแล้วราคาปอก็ตกต่ำลง สภาพป่าเริ่มถูกทำลายยับ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 และสภาพพื้นดินเริ่มแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล บ้านสุขสมบูรณ์ก็ประสบภัยแล้ง ปีเว้นปีติดต่อกัน 3-4 ปี ความอดอยากจึงมาเยือนหมู่บ้านพร้อมทั้งหนี้สินทุกครอบครัวไม่มีข้าวกินจำเป็นต้องอพยพไปทำมาหากินต่างจังหวัด ด้วยวิธีที่ชาวบ้านเรียกว่า "แลกข้าว" หรือ "ขอข้าว" คือ การนำหมากพลู บุหรี่ ผัก ปลา กระบุง ตะกร้า เท้าที่จะหาได้เพื่อนำไปแลกข้าวสาร การแลกข้าวของชาวบ้านสุขสมบูรณ์จะเดินกันไปเป็นกลุ่ม ๆ แล้วเข้าตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตั้งแต่จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร ไปจนถึงศรีสะเกษ การแลกเปลี่ยนนั้นจะไม่มีเกณฑ์ตายตัวขึ้นกับความพอใจกับสิ่งของที่แลกเปลี่ยนและความเห็นใจที่มีต่อกัน

ที่ตั้ง อาณาเขต

ทิศเหนือ	จรดกับเขตบ้านหนองเสาเล้า ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ
ทิศใต้	จรดกับเขตบ้านหนองหว้า ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ
ทิศตะวันออก	จรดกับเขตตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ
ทิศตะวันตก	จรดเขตบ้านหนองศาลา ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ

ภาพ 2 แผนผังหมู่บ้านสุขสมบูรณ์

ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านสุขสมบูรณ์เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ อยู่ห่างจากถนนมะลิวัลย์ ซึ่งเป็นถนนสายหลักมุ่งสู่จังหวัดขอนแก่น เป็นระยะทาง 5 กิโลเมตร อยู่ห่างจากตำบลหนองเส้าแล้ว 5 กิโลเมตร บ้านสุขสมบูรณ์เป็นทางผ่านไปหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลหนองเส้าแล้ว จึงได้มีการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลหนองเส้าในพื้นที่นี้ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการคมนาคมในการเชื่อมต่อกับทุกหมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ในฤดูร้อนอากาศจะร้อน โดยมีคลองอีสานเขียวผ่านด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2539 ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอาหารและใช้ทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา ในหมู่บ้านมีพื้นที่ทั้งหมด 1,570 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย 200 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,300 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ 70 ไร่

ลักษณะโครงสร้างของประชากร

ในการที่จะทำความเข้าใจหรือต้องการทราบเกี่ยวกับชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ปัจจัยที่สำคัญในการที่จะทำความเข้าใจให้ถูกต้องเกี่ยวกับชุมชนหนึ่ง คือ ปัจจัยทางด้านประชากร ได้แก่ จำนวนประชากร การกระจายตัวของประชากร รวมทั้งเพศและอายุของประชากร ทั้งนี้ องค์ประกอบทางด้านประชากร จะส่งผลต่อระบบอื่นของสังคมด้วยโดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้น จากข้อมูล จปฐ. โครงสร้างของประชากรของบ้านสุขสมบูรณ์ หมู่ 5 ตำบลหนองเส้า มีประชากรทั้งหมด 509 คน มี 97 ครัวเรือน จำแนกเป็นหญิง 233 คน เป็นชาย 276 คน โดยจำนวนประชากรแยกตามช่วงอายุดังนี้

ช่วงอายุ 1 – 17 ปี มีประชากร 150 คน เป็นชาย 88 คน เป็นหญิง 62 คน

ช่วงอายุ 18 – 49 ปี มีประชากร 299 คน เป็นชาย 160 คน เป็นหญิง 139 คน

ช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป มีประชากร 60 คน เป็นชาย 28 คน เป็นหญิง 32 คน

ช่วงวัยตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปมีจำนวนประชากร 60 คน แยกเป็นชาย 28 คน เป็นหญิง 32 คน จะเห็นได้ว่าวัยแรงงานจะอยู่ในช่วง 18-49 ปี มีมากกว่าวัยอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 58.74 ต่อจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งเป็นโครงสร้างของประชากรที่เหมาะสม ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การย้ายถิ่นของคนในหมู่บ้าน จากการสำรวจ กชช. 2ค. มีครัวเรือนที่คนไปทำงานนอกตำบลจำนวน 38 ครัวเรือน และมีอายุมากกว่า 18 ปีขึ้นไป เป็นชาย 37 คน เป็นหญิง 19 คน คิดเป็นร้อยละ 11.00 ต่อจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งถือเป็นจำนวนน้อย ลักษณะ

การย้ายถิ่นส่วนใหญ่เพศชายจะทำงานต่างประเทศและเพศหญิงจะไปทำงานที่กรุงเทพฯ จะเป็น การย้ายถิ่นครอบครัวละ 1-2 คนเท่านั้น

การคมนาคมและการสื่อสาร

มีถนนลาดยางตัดผ่านหมู่บ้าน โดยถนนแยกจากถนนมะลิวัลย์ ซึ่งเป็นถนนสายหลักในการเข้าสู่ตัวจังหวัดขอนแก่น จากทางแยกถนนมะลิวัลย์เข้ามาบ้านสุขสมบูรณ์ 5 กิโลเมตร ถนนเส้นนี้สามารถเดินทางติดต่อกับอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่นได้ บ้านสุขสมบูรณ์ ห่างจากตัวอำเภอชุมแพ 23 กิโลเมตร มีรถสองแถวบริการทั้งขาเข้าและขาออก เวลาออกจากหมู่บ้านตอนเช้าเวลา 07.00 - 08.00 น. มี 3 เที่ยว และเวลาเข้ามาในหมู่บ้านมีเฉพาะตอนเช้าเท่านั้นเวลา 11.00-12.00 น. มี 2 เที่ยว แต่ถ้าเป็นวันหยุดไม่แน่นอน ในปี พ.ศ. 2540 เริ่มมีโทรศัพท์เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโทรศัพท์ในครัวเรือน 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน สำหรับโทรศัพท์สาธารณะมี 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่สี่แยกกลางบ้าน มีวิทยุสมัครเล่น 1 เครื่อง ไฟฟ้าได้เข้ามาในชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ. 2531

ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ

มีต้นไม้ขึ้นอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ทิศเหนือของหมู่บ้านมีป่าชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า "ป่าโคก" ซึ่งชาวบ้านหนองโพงโศดใช้ประโยชน์ร่วมกับบ้านสุขสมบูรณ์ มีพื้นที่ 47 ไร่ ปัจจุบันเหลือเพียง 37 ไร่ จากคำบอกเล่าของ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ถึงสาเหตุที่จำนวนพื้นที่ลดลงเพราะส่วนหนึ่งใช้สร้างถนนและขุดคลองอีสานเขียว ซึ่งเป็นป่าเบญจพรรณที่ประกอบด้วยไม้เต็ง ไม้รัง ห่างจากบ้านสุขสมบูรณ์ ประมาณ 700 เมตร และทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีป่าโคกที่มีเนื้อที่ 33 ไร่ เป็นป่าจิก ป่ากุง ประกอบด้วย ไม้รัง ไม้พลวง ต้นกระโดน หรือป่าละเมาะ ไม้เล็ก ๆ ที่กระจายอยู่ทั่วป่าโคก เป็นป่าที่ชาวบ้านสุขสมบูรณ์และชาวบ้านหนองหว้าซึ่งอยู่ติดกันทางด้านทิศใต้ใช้สอยร่วมกัน แต่ต้องได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการของทั้งสองหมู่บ้านก่อน นอกจากนี้ชาวบ้านสุขสมบูรณ์ยังใช้ประโยชน์จากป่าในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูเวียง เพื่อเป็นแหล่งทำมาหากินซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้าน 5 กิโลเมตร และได้อาศัยทรัพยากรในการยึดมณีธรรมชาติด้วย ชาวบ้านส่วนมากใช้เชื้อเพลิงประเภทถ่านหรือฟืน โดยนำมาจากป่าและทำใช้เอง

ปัจจุบันชาวบ้านสุขสมบูรณ์ได้ใช้น้ำอุปโภค บริโภคจากประปาประชาชนของกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2539 สมัยก่อนอาศัยน้ำอุปโภค บริโภคจากบ่อน้ำที่ขุดเอง (บ่อน้ำสร้าง) จากนั้นเจ้าหน้าที่จากกรมทรัพยากรธรณีได้มาขุดบ่อ

บาดาลให้ 4 บ่อ ในปี พ.ศ. 2537 และขุดบ่อบาดาลเพิ่มอีก 4 บ่อ ชาวบ้านที่ทำการข้อมสิทธิ์รวมชาติ ได้อาศัยแหล่งน้ำจากบ่อบาดาลทั้ง 4 บ่อนี้ ในขบวนการข้อมสิทธิ์รวมชาติด้วย

อาชีพ

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่อ้อยเป็นอาชีพหลัก ทำนาเป็นอาชีพรอง เนื่องจากการทำไร่อ้อยมีรายได้ดีกว่าทำนา ซึ่งรายได้จากการทำไร่อ้อยเฉลี่ยต่อปี ครัวเรือนละ 30,000 บาท ส่วนรายได้จากการทำนานั้นเฉลี่ยต่อปี ครัวเรือนละ 20,000 บาท แต่ส่วนมาก ชาวบ้านจะปลูกข้าวไว้รับประทานมากกว่าปลูกขาย การปลูกอ้อยจะทำได้ ปีละ 3-4 ครั้ง ซึ่งอาชีพ ทำไร่อ้อยเริ่มในปี พ.ศ.2539 และในรอบเดือนรายได้ส่วนหนึ่งมาจากการทอผ้าข้อมสิทธิ์รวมชาติ

สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของบ้านสุขสมบูรณ์ หมู่ 5 เป็นหมู่บ้านที่อาศัย การทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก ซึ่งในอดีตทำนาเป็นหลักแต่เมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีความแห้งแล้ง ติดต่อกันมานาน พื้นที่ทำการเพาะปลูกไม่ได้ต้องหันมาทำนาแห้ง ซึ่งเริ่มเมื่อประมาณปลายปี พ.ศ. 2510-2520 จากความคิดของ พ่ออ่วม จุปมาโท (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) กล่าวถึงอดีตว่า "ขนาดฝนแล้งอย่างนี้ทำไมต้นไม้อื่น ๆ ถึงไม่ตายหากลองทำนาแห้ง ๆ ดูน่าจะพอมีข้าวกิน" การทำนาแห้งโดยไม่อาศัยน้ำบนพื้นดินแต่จะอาศัยน้ำใต้ดิน ที่ได้จากการไหลหลาย ๆ ครั้งเพื่อตัด ท่อไอระบายของดินเป็นตัวให้ความชุ่มชื้นแก่ผืนนา และต่อมาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรได้เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกอ้อยแทนการทำนา เพราะได้ราคาดีกว่า แต่ยังมีชาวบ้านบาง ครอบครัวก็ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักอยู่

ในปี พ.ศ. 2527-2529 มีเจ้าหน้าที่จากองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบทใน โครงการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชุมชน เข้าไปสนับสนุนให้ชาวบ้านสุขสมบูรณ์หันมาปลูกหมอน เลี้ยงไหม ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวอีสานที่ปฏิบัติเพื่อใช้ในครอบครัว แล้วปรับเปลี่ยนมา เป็นการผลิตเพื่อขาย โดยจะขายให้พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อ แต่ดำเนินการได้ 2 ปี ก็เลิกเพราะ ไม่คุ้มกับการลงทุน ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการทอผ้าด้วยการข้อมสิทธิ์รวมชาติ เป็นอาชีพรองเสริมจากการปลูกอ้อยและทำนา จะเห็นได้ว่ารายได้ของชาวบ้านได้มาจากการขาย อ้อยส่งโรงงานและทอผ้าข้อมสิทธิ์รวมชาติ ซึ่งจะมีรายได้จากการทอผ้าประมาณเดือนละ 2,500 บาทต่อคน (หักจากหนี้ทั้งหมด) ส่วนคนในวัยหนุ่มสาวมักจะออกไปรับจ้างที่ฟาร์มไก่ศรีวิโรจน์ ห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ 6 กิโลเมตร บางคนก็เข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ส่วนผู้ชายวัย แรงงานก็ออกไปทำงานต่างประเทศ มีบางครัวเรือนทำการเลี้ยงสัตว์ส่วนมากจะเลี้ยงโค-กระบือ

ในชุมชนมีโคทั้งหมด 54 ตัว กระบือทั้งหมด 47 ตัว เพื่อให้จำหน่ายเฉลี่ยรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ ครอบคลุมครัวละ 10,000 บาทต่อปี ส่วนมากจะเลี้ยงโคและกระบือหลังฤดูการเก็บเกี่ยว

จากข้อมูล กชช.2ค. ที่แสดงฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน หมู่ 5 บ้านสุขสมบูรณ์มีฐานะปานกลาง มีร้านค้า 4 แห่ง มีโรงสี 1 แห่ง ขนาดกลาง 20 – 50 แรงม้า มีรถยนต์ปิคอัพ 6 คัน รถบรรทุก 2 คัน รถจักรยานยนต์ 67 คัน รถจักรยาน 58 คัน รถอีแต่น 8 คัน สิ่งต่าง ๆ นอกจากจะแสดงฐานะทางเศรษฐกิจแล้ว รถยนต์ยังจำเป็นในด้านการประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรและทางด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือนด้วย และชาวบ้านเป็นสมาชิกกลุ่มทางการเกษตรหลายอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มชาวไร่ช้อย กลุ่มชาวนา กลุ่มเลี้ยงสัตว์ จำนวน 84 ครัวเรือน

สภาพสังคมและวัฒนธรรมของบ้านสุขสมบูรณ์

สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านบ้านสุขสมบูรณ์ ยังคงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด แม้จะมีกระแสการพัฒนาจากภายนอกเข้ามาได้แก่ การพัฒนาทางด้านเส้นทางคมนาคม ที่สามารถติดต่อผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ได้อย่างง่าย จากงบประมาณจากรัฐบาลในสมัยของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "เงินผัน" ได้มาสร้างถนนและลาดยางให้ในปี พ.ศ. 2517 เมื่อเทียบกับสมัยก่อน แม่ทองดี จุปมาโท เล่าถึงการคมนาคมว่า "กว่าจะออกจากหมู่บ้านแล้วเดินไปขึ้นรถที่ปากทางต้องใช้เวลาเดินทางเป็นชั่วโมง แต่ก่อนไม่เคยเห็นรถ ถ้าได้ยินว่ามีรถมาติดทางลัด-ทางเกวียนที่หมู่บ้านข้าง ๆ จะต้องชวนกันแห่ไปดูและห่อข้าวไปด้วย สมัยนี้ดีกว่าสมัยก่อนเยอะใช้เวลาเดินทางไม่ถึง 10 นาทีก็ถึงปากทางแล้ว"

ในปัจจุบันชาวบ้านสุขสมบูรณ์ยังคงพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการยังชีพเป็นหลัก การสร้างบ้านเรือนมีลักษณะเป็นชั้นครึ่งไม้ ครึ่งตึก ถ้าเป็นบ้านชั้นเดียวจะเป็นบ้านได้สูง ส่วนล่างของบ้านสามารถใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมอุตสาหกรรมครัวเรือนอย่าง การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ส่วนความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นระบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่โดยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีเครือญาติที่เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เช่น นามสกุล หามาจำ บัวศรี จุปมาโท เกาะจุน อุปมาโท ซาลีปะทัง ชาวบ้านในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะการช่วยเหลือด้านแรงงาน เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา ชาวบ้านให้ความสนใจในกิจกรรมเป็นอย่างมาก ตลอดจนด้านการเกษตร เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว นอกจากนี้ยังมีลักษณะการช่วยเหลือกันในลักษณะพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช ซึ่งงานดังกล่าวต้องใช้ปัจจัยต่าง ๆ ที่มากเกินไปกว่าครัวเรือนจะรับผิดชอบได้ทั้งหมด ต้องอาศัยความร่วมมือจากเพื่อนบ้านและ

ญาติพี่น้องตลอดจนสมาชิกในชุมชน ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่มีการบังคับกันแต่จะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละคน แต่ส่วนมากคนในชุมชนจะไปด้วยความเต็มใจเพราะถือว่าเป็นการแบ่งปันความช่วยเหลือของคนในสังคม ซึ่งในแต่ละครอบครัวจะมีตัวแทนของครอบครัวที่ไปช่วยงาน 1 คน หรือหากมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติก็จะไปมากกว่า 1 คนจนเสร็จสิ้นกิจกรรมนั้น

จากระบบความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกันของชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดการสร้างงานพัฒนาในด้านต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ การรวมกลุ่มทางสังคมของชาวบ้านมีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มช่างข้าว โดยเฉพาะสองกลุ่มแรกจะมีสมาชิกเป็นหญิงเสียส่วนใหญ่ จากการศึกษาพบว่าในวันประชุมประจำหมู่บ้าน สตรีในหมู่บ้านจะแสดงความคิดเห็นและร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมาก อันแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของสตรีในชุมชน ในชุมชนมีคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งตั้งขึ้นจากชาวบ้านเอง สามารถแบ่งการปกครองออกเป็น 7 คุ่ม แต่ละคุ่มจะมีคณะกรรมการประจำคุ่ม มีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยตลอดจนจัดสรรงบประมาณต่างๆ ที่ได้มีการประชุมมาและคณะกรรมการคุ่ม มีบทบาทในการเป็นคณะกรรมการของหมู่บ้านด้วย ได้แก่

คุ่มที่ 1	นายสิม	อะปะเม
คุ่มที่ 2	นายหนูแดง	จุปมาโท
คุ่มที่ 3	นายอุเทน	อาจมูลลา
คุ่มที่ 4	นายสังเวช	ปะหุปะมง
คุ่มที่ 5	นายแหล่	อินทร์นอก
คุ่มที่ 6	นายจรัญ	พรมวิเศษ
คุ่มที่ 7	นายวีระชัย	บัวศรี

นอกจากการรวมกลุ่มกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการรวมกลุ่มทางด้านอื่น ๆ อีกซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีการดำเนินกิจกรรมมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มชุดสระ กลุ่มสมุนไพร

ด้านศาสนาและความเชื่อ

ระบบความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน เป็นแบบระบบเครือญาติมีหลายครอบครัวที่ใช้นามสกุลเดียวกัน และมีความสัมพันธ์แบบระบบข้ามหมู่บ้านด้วยไม่ได้เป็น

เครือญาติเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น รวมทั้งมีความสัมพันธ์แบบ “พ่อเลี้ยว” และ “แม่เลี้ยว” หมายถึง คนที่เกิดปีเดียวกัน มีอายุเท่ากัน และเคยเป็นเพื่อนกันมาก่อนสมัยเด็กๆ หรือคนที่เคยช่วยเหลือกัน มาก่อน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เกี่ยวกับเครือญาติ แต่มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นเหมือน เครือญาติเดียวกัน มีการไปมาหาสู่กันตลอด ซึ่งมีให้เห็นทั่วไปในสังคมภาคอีสาน และชาวบ้าน สุขสมบุญณ์มีการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีที่สำคัญ คือ ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ เหมือนสังคมภาคอีสานทั่วไป

วัดได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2517 วัดถือเป็นศูนย์กลางของชาวบ้านสุขสมบุญณ์ใน การประกอบพิธีกรรม วัดถือเป็นแหล่งรวมของชาวบ้าน วัดจะอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพระภิกษุ 1 รูป คือ พระทองสุข จารุธัมโม โดยมีผู้นำทางศาสนา 3 ท่าน คือ พ่อเหล่ อินทร์นอก พ่อดาว ดวงวงษา พ่อหนูแดง จุปมาโท มีหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทาง พุทธศาสนาหรืองานบุญประเพณีที่ชาวบ้านร่วมกันจัด โดยเฉพาะงานฮีตสิบสองซึ่งเป็นประเพณีใน รอบปีของชาวอีสาน ส่วนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน นอกจากวัดแล้วยังมีไ้บ้านที่เรียกว่า “หอพระครุฑ” ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลปกป้องบ้านสุขสมบุญณ์ให้มีความร่มเย็น แม่โสม โฉหา เล่าถึง ความเชื่อ ความศรัทธาในหอพระครุฑว่า “สมัยก่อนมีคนนำหอพระครุฑไปตั้งที่อื่นบอกว่าที่ อยู่ปัจจุบันนี้ไม่อยู่กลางหมู่บ้าน ท่านไม่อยากไปจึงดลบันดาลให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นในหมู่บ้าน ท้องฟ้าเป็นสีเลือด จนต้องเอากลับมาไว้ที่เดิม” เมื่อชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือก็จะมาบนบาน ต่อไ้บ้าน เมื่อประสบความสำเร็จก็จะมาแก้บน เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนาชาวบ้านจะพากันไป วัดจำนวนมาก นอกจากจะมาทำบุญแล้วชาวบ้านได้มาพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่ง กันและกัน ส่วนมากจะเป็นผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านที่ยังคงเข้าวัดฟังเทศน์ ส่วนหนุ่มสาวก็ออกไป ทำงานนอกตำบลหรือที่มีอยู่ในหมู่บ้านต้องไปเรียนหนังสือ

สภาพการศึกษา

ชุมชนบ้านสุขสมบุญณ์มีหอกระจายข่าว 1 จุด ตั้งอยู่ที่ร้านค้าสาริตการตลาด มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่ศูนย์สาริตการตลาด มีโรงเรียนระดับประถม ศึกษาซึ่ง 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านสุขสมบุญณ์ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2519 ตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของ หมู่บ้านประมาณ 500 เมตร แต่เดิมหมู่บ้านสุขสมบุญณ์ไม่มีโรงเรียน เด็กๆ ต้องไปเรียนหนังสือที่ โรงเรียนบ้านหนองโพงโพด อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร ขณะนั้นมีเด็กเรียนหนังสือไม่มากนัก เนื่องจากไม่มีการศึกษาภาคบังคับ ผู้ปกครองไม่นิยมให้ลูกไปเรียน แม่อุไร ชาลีปะทัง เล่าถึง สภาพการศึกษาสมัยก่อนว่า “แม่ให้หยุดเรียนหนังสือเพราะต้องออกมาเลี้ยงน้องและช่วย

เลี้ยงควาย จึงได้เรียนแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เพราะความยากจน" ส่วนถนนก็เป็นหลุมเป็นบ่อ ปัจจุบันเส้นทางจากหมู่บ้านไปโรงเรียนเป็นถนนลาดยาง ปัจจุบันมีจำนวนนักเรียน 63 คน มีครู 4 คน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย 1 แห่ง ซึ่งแต่เดิมศูนย์นี้ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงไหมของนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่มาสร้างในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งใช้ชื่อว่า โรงหม่อนของนิสิตอาสาประจำอุบลราชธานี ซึ่งในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กนี้มีเจ้าหน้าที่ดูแลเด็ก 2 คน จะรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 3-6 ขวบ ก่อนที่จะนำเด็กไปเข้าเรียนต่อในระดับประถมศึกษา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะรับผิดชอบเด็กในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านหนองหว้า บ้านหนองโพงโพด ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีเด็กทั้งหมด 35 คน เป็นเด็กในหมู่บ้าน สุขสมบูรณ์ 28 คน เด็กจากบ้านหนองหว้าจำนวน 3 คน จากบ้านหนองโพงโพดจำนวน 4 คน

จากข้อมูลใน จปฐ. บ้านสุขสมบูรณ์มีเด็กที่มีอายุครบตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ จำนวน 62 คน เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับได้เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบเท่า จำนวน 9 คน นอกจากจำนวนที่กล่าวมาแล้ว ยังมีสมาชิกในครัวเรือนอายุ 14-50 ปี ที่อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้จำนวน 341 คน มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง เป็นการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนของชุมชนและตามอัธยาศัย ดังนั้นสมาชิกในชุมชนทั้งที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ ได้อาศัยการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตามศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอชุมแพได้จัดบริการกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนด้านต่างๆ เช่น

- การศึกษาสายสามัญ ชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยระบบทางไกล ปัจจุบันมีสมาชิกในชุมชนเข้าศึกษาในระดับประถมศึกษาจำนวน 3 คน และในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 4 คน
- การศึกษาสายอาชีพ เช่น วิชาการทำอาหาร การเสริมสวย การตัดเย็บช่างต่างๆ เป็นระยะตามความต้องการของชาวบ้าน

สภาพการสาธารณสุข

ด้านการสาธารณสุขบ้านสุขสมบูรณ์ ปัจจุบันไปใช้บริการร่วมกับสถานีอนามัยตำบลหนองเสาเล้า ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จำนวน 2 คน และในหมู่บ้านมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน คอยให้คำแนะนำในด้านสาธารณสุข

และปัญหาสุขภาพ จากการสอบถามอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านพบว่า การเข้ารับบริการสาธารณสุขที่อนามัยตำบลหนองเสาเล้า ส่วนใหญ่จะเข้าไปใช้บริการเรื่องการคุมกำเนิดมากกว่าเรื่องอื่น ถ้าเกิดอาการเจ็บป่วยส่วนมากจะไปใช้บริการตามโรงพยาบาลของรัฐเพราะทำบัตรประกันสุขภาพ นอกจากนี้ยังมีหมอต้าแยซึ่งรับทำคลอดให้แก่ชาวบ้านแต่ความนิยมได้ลดลงมากหลังจากที่มีการสาธารณสุขสมัยใหม่เข้าสู่ชุมชน

โดยภาพรวมแล้ว ชุมชนแห่งนี้สะท้อนภาพลักษณะทั่วไปของชุมชนชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นของตนเอง สิ่งอำนวยความสะดวกทางสาธารณสุขที่ได้รับจากการพัฒนาจากรัฐบาลในระดับหนึ่งที่ชาวบ้านสามารถติดต่อกันมาคมกับภายนอกชุมชนได้ทุก ๆ ฤดูกาล ทั้งสามารถนำผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาดในระดับจังหวัดได้สะดวก แต่ที่น่าสังเกต 2 ประการ คือ

- 1) การขายแรงงานนอกชุมชนได้เพิ่มขึ้นทุกปี
- 2) ชาวบ้านยังมีการประกอบอาชีพเสริมจากการเกษตร หรืออาจจะกลายเป็นอาชีพหลักในอนาคตอันใกล้ คือ การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ส่วนใหญ่แล้วผู้ทอผ้าเป็นผู้หญิงอายุระหว่าง 30-67 ปี ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 80 ของประชากรผู้หญิงในชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมและใช้สีย้อมจากธรรมชาติในชุมชนเป็นส่วนประกอบสำคัญในการย้อมสีผ้าและชาวบ้านกำลังรณรงค์เรื่องการปลูกฝ้าย และค้นคว้าหาความรู้จากภูมิปัญญาเพิ่มเติมในการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองด้วย

การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแพรรณ

กลุ่มแพรรณ เกิดจากการรวมกลุ่มของสตรีชนบท มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 โดยกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นเมืองของหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดขอนแก่น เพื่อร่วมกันผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ผู้หญิงชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มร่วมกันและเพื่อยกระดับฐานะของสตรีชนบท

ในปี พ.ศ. 2542 องค์การนอร์เวย์เด็ก (Save the children Norway) มีชื่อเรียกเป็นภาษาออร์เวย์ว่า Redd Barna ซึ่งเป็นองค์กรการกุศลที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือเด็กในประเทศยากจน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ชื่อว่า โครงการพัฒนาชนบทภาคอีสาน (Community Development Northeast Project I) ได้มีการจัดโครงการต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในชนบท เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ จากการสังเกตของผู้ทำงานพบว่า กิจกรรมส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นให้ผู้ชายเป็นผู้นำและดำเนินกิจกรรม ในขณะที่ผู้หญิงไม่มีบทบาทต่อการมีส่วนร่วมและทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับการยอมรับ ซึ่งตรงกันข้าม

กับสัดส่วนที่เป็นจริงของจำนวนประชากรหญิงและชายในชุมชน โดยผู้หญิงทำหน้าที่เป็นแม่บ้านขาดความสามารถด้านอื่น ๆ ดังนั้นกลุ่มองค์กรพัฒนาชนบทจึงหันมาให้ความสำคัญกับกลุ่มสตรีมากขึ้น และมองหากิจกรรมที่สามารถส่งเสริมให้สตรีเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในชุมชน ซึ่งพบว่ากิจกรรมที่สตรีในชนบทส่วนมากทำได้โดดเด่นและเป็นวิถีชีวิต คือ การทอผ้า ดังนั้นการจะพัฒนาสตรีจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน แนวความคิดดังกล่าวได้รับการสานต่อเรื่อยมาจากกลุ่มและในที่สุดจากความร่วมมือของหลายฝ่าย จึงได้มีการจัดตั้งองค์กร ชื่อว่า ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน

ในปี พ.ศ. 2530 ศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ ได้เข้าร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและโครงการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชุมชน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เข้าไปส่งเสริมการทอผ้าเพื่อขายเพิ่มรายได้และส่งเสริมสิ่งที่เป็นความรู้เดิม คือ การทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ โดยเริ่มจาก 3 หมู่บ้าน คือ

- บ้านเหล่าเกวียนหัก ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- บ้านฝาง ตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
- บ้านหนองขาม ตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

และต่อมาได้เพิ่มสมาชิกขึ้นอีก 3 หมู่บ้านคือ

- บ้านหนองยางแดน ตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น
- บ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเส้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
- บ้านหนองทุ่ม ตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

ต่อมากลุ่มพัฒนาสตรีฯ ได้เพิ่มพื้นที่สมาชิกอีก 2 หมู่บ้านคือ

- บ้านโนนทอง ตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น
- บ้านหัวฝาย ตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

ปี พ.ศ. 2535 ด้วยความพร้อมในการทำงานที่ผ่านมาของกลุ่มสตรีทอผ้า 8 หมู่บ้าน องค์กรพัฒนาสตรีฯ จึงได้มีการประชุม ปรึกษาหารือของกลุ่มสตรีผู้นำหมู่บ้านทั้ง 8 แห่ง ในการจัดตั้งองค์กรของกลุ่มเป็นเครือข่ายการทำงานเพื่อให้มีการบริหารงานโดยกลุ่มเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายขององค์กรพัฒนาสตรีฯ ในที่สุดตัวแทนจาก 7 หมู่บ้าน (ยกเว้นบ้านหนองขาม) ได้ร่วมกันจัดตั้งเครือข่ายขึ้นเพื่อบริหารจัดการกลุ่มและดำเนินการธุรกิจโดยตกลงใช้ชื่อว่า "กลุ่มแพรวพรรณ" เพื่อดำเนินธุรกิจทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ

ในปี พ.ศ. 2537 ทางกลุ่มได้ตัดสินใจซื้อสินทรัพย์ถาวรเป็นอาคารพาณิชย์ 1 คูหา ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดขอนแก่น ราคา 1,700,000 บาท แม่ทองปุ่น อ่อนปภา เล่าถึงการ

ชื่ออาคารว่า "คณะกรรมการอยากจะมีสถานที่ของตนเองสำหรับจัดจำหน่ายและเป็นที่ตั้งของหน่วยงาน โดยคิดว่าการจัดซื้อที่ดินและอาคารเป็นการลงทุนอีกทางหนึ่ง ซึ่งจะทำให้มีผลกำไรในอนาคตได้จากราคาที่สูงขึ้นของที่ดิน" ดังนั้นจึงขอมติจากคณะกรรมการบริหารจัดการซื้ออาคารพาณิชย์ 3 ชั้น เป็นสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มและเป็นที่ตั้งของกลุ่ม

กลุ่มแพรรณมีสมาชิกเริ่มตั้งในปี พ.ศ. 2535 จำนวน 181 คน ได้เพิ่มขึ้นเป็น 203 คน ในปี 2541 และในปี พ.ศ. 2542 คณะกรรมการได้มีมติรับสมาชิกเพิ่มหมู่บ้านละ 2 คน อย่างไรก็ตามกลุ่มแพรรณไม่ได้มีเป้าหมายในการเพิ่มจำนวนสมาชิก เนื่องจากการขยายองค์กรให้ใหญ่มาจะส่งผลกระทบต่อการทำงานบางอย่าง เช่น การกำหนดโควตาการผลิตและเงินทุนหมุนเวียน เป็นต้น ดังนั้นกลุ่มแพรรณจึงไม่เน้นการเจริญเติบโตของจำนวนสมาชิกมากนัก สำหรับโครงสร้างขององค์กรประกอบด้วย

1) คณะกรรมการบริหาร การบริหารในระดับนี้จะเป็นลักษณะของการกำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ แนวปฏิบัติ การจัดจำหน่าย การควบคุมกิจการ กลุ่มนี้จึงมีความสำคัญมากต่อการบริหารงาน โดยคณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งตัวแทนสมาชิกจากหมู่บ้านทั้ง 7 แห่ง แห่งละ 2 คน รวมเป็น 14 คน และมาจากตัวแทนศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนสตรีอีสาน จำนวน 3 คน แม่ทองปุ่น อ่อนป่า ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มแพรรณ ซึ่งคณะกรรมการทั้ง 17 คน สามารถจัดคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ต่างๆ ดังนี้ ประธานกลุ่ม รองประธาน ผู้จัดการ กรรมการฝ่ายการผลิต กรรมการฝ่ายคลังสินค้า กรรมการฝ่ายการตลาด กรรมการฝ่ายการเงิน กรรมการฝ่ายบัญชี กรรมการฝ่ายพัฒนาชุมชน

2) คณะกรรมการดำเนินงานร้านค้า เป็นคณะกรรมการทำหน้าที่ประจำร้านค้า โดยได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการบริหารงาน จำนวน 4 คน ทำหน้าที่ด้านการตลาด การเงิน บัญชี และการบริหารจัดการภายในร้านค้าและโควตาการผลิต

3) คณะกรรมการระดับหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่เน้นหนักทางด้านจัดการผลิต การควบคุมคุณภาพเบื้องต้น การจัดการเงินทุนกลุ่ม และมีบทบาทสร้างพื้นฐานของความเหนียวแน่นของกลุ่มสตรีให้เห็นความสำคัญของกลุ่ม เป็นองค์กรที่ใกล้ชิดสมาชิกมากที่สุดโดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะเลือกตั้งตัวแทนจำนวน 2 คน ไปทำหน้าที่กรรมการกลุ่มแพรรณ การเลือกตั้งตัวแทนของสมาชิกจะอยู่บนพื้นฐานความซื่อสัตย์ความอาวุโส ความไว้วางใจ ความสามารถเสนอความคิดเห็นและความเคารพเชื่อถือจากสมาชิก ซึ่งบ้านสุขสมบูรณ์ได้เลือกให้แม่อุไร ชาลีปะทั่ง และแม่พันธุ์ เกาะลุน เป็นตัวแทนของชาวบ้านสุขสมบูรณ์เข้าไปเป็นคณะกรรมการของกลุ่ม

4.1.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

ความรู้ หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ ของชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นและแน่นอนว่าแตกต่างกัน องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มิใช่เป็นเพียงองค์ความรู้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือในประเด็นปลีกย่อยประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หากเป็นทั้งโลกทัศน์ที่ชาวบ้านให้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายและกระทำการต่าง ๆ และยังได้แก่ วิธีการปฏิบัติ หรือองค์ความรู้ที่ชาวบ้านใช้สำหรับประกอบกิจการอาชีพ และดำเนินชีวิตประจำวัน หากกล่าวว่าคุณชน คือ พลังที่คอยควบคุมให้ชีวิต กำกับ ดูแลชาวบ้าน แล้วภูมิปัญญา ก็คือ แบบแผน เนื้อหาสาระของชุมชนที่คอยชี้นำหรือเป็นแนวทางให้ชาวบ้านดำเนินตาม (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2538) ภูมิปัญญาชาวบ้านถือเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม โดยหมายถึง ความรู้ ความสามารถ สติปัญญา ของคนที่มีการสะสมการเรียนรู้จากชีวิตจริง ซึ่งภูมิปัญญานั้นจะต้องมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานผ่านระบบการผลิต ระบบความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์ สำหรับ ภูมิปัญญาชาวบ้านสุขสมบูรณ์ในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ในระดับนามธรรม และรูปธรรมแบ่งได้เป็น

1) การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต

การเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิตของชาวบ้านสุขสมบูรณ์นั้น ในอดีตจะหาได้ อย่างง่ายแต่ปัจจุบันต้องมีการสั่งซื้อจากภายนอกชุมชน ซึ่งในอดีตนั้นชาวบ้านสุขสมบูรณ์มีการย้อมผ้าด้วยสีจากวัสดุธรรมชาติ โดยนำมาย้อมเสื้อผ้าและของใช้ภายในครัวเรือน เช่น ผ้าปู ที่นอน ปลอกหมอน ผ้าห่ม ผ้า màn นอกจากนี้ยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น ตุง ที่ใช้ในประเพณีบุญเวส ซึ่งเป็นความรู้ที่มีอยู่แล้วในชุมชน สำหรับปัจจัยการผลิตนั้นมีวัสดุและ อุปกรณ์ดังนี้

1.1) อุปกรณ์ในการผลิต ได้แก่ กี่ พืม ผังปักทูก กระสวย ไม้ก่าพัน ไม้ไผ่แข็ง อัก(กวั๊ก) แผงตาล ไล่หลอด ตะกร้า อุปกรณ์เหล่านี้ในอดีตพ่อบ้านจะเป็นสร้างอุปกรณ์ โดยมีการนำไม้มาจากป่า แต่ปัจจุบันจะมีอุปกรณ์บางอย่างเท่านั้นที่พอจะทำได้เพราะในชุมชนมีไม้ ให้ใช้จำนวนน้อยลง สำหรับอุปกรณ์ที่พ่อบ้านผลิตให้กับแม่บ้าน คือ ไล่หลอด ซึ่งปัจจุบันทำจาก ไม้เครือไล่ต้นอันหาได้ภายในชุมชน ส่วนอุปกรณ์บางอย่างที่ต้องอาศัยงานฝีมือที่ละเอียดสลัก ลวดลาย ก็จะต้องสั่งซื้อจากภายนอกชุมชน โดยจะมีสถานที่จำหน่ายประจำอยู่ที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีช่างไม้ประจำหมู่บ้านที่มีฝีมือ บางครั้งถ้าคนในชุมชนมีความต้องการอุปกรณ์ จำนวนมากก็จะมีสั่งซื้อจากภายนอกชุมชน

1.2) วัตถุประสงค์ในการผลิต สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1.2.1) ฝ้าย ในอดีตชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์มีการปลูกฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองสำหรับทอใช้เอง การปลูกฝ้ายในสมัยนั้นอาศัยการปลูกตามหัวไร่ ปลายนา ไม่มีโรคและแมลงรบกวน เพราะพันธุ์พื้นเมืองนั้นสามารถทนต่อโรคและแมลงได้ดี ประกอบกับการปลูกฝ้ายในตอนนั้นไม่ได้ปลูกเป็นแปลงใหญ่ แต่เป็นการปลูกแซมพืชชนิดอื่นๆ ในลักษณะปลูกหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ต่อมา มีการส่งเสริมให้มีการปลูกปอและปลูกอ้อยเพื่อส่งโรงงานทำให้มีการลดพื้นที่ในการปลูกฝ้ายลง

เมื่อศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสานเข้ามาสนับสนุนให้ทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จึงต้องใช้ฝ้ายเป็นวัตถุดิบในการผลิต และต้องการให้ชาวบ้านปลูกฝ้ายใช้เอง โดยนำฝ้ายจากภายนอกชุมชนมาปลูกที่ชาวบ้านเรียกว่า พันธุ์ฝ้ายขาวหรือพันธุ์ฟอค้า แต่ก็ตายหมดเพราะสภาพความทนทานของฝ้ายมีน้อย ต่อมาชาวบ้านก็เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับพันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองโดยขอพันธุ์ฝ้ายจากหมู่บ้านใกล้เคียง รวมทั้งปัจจุบันจากการสนับสนุนของศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน จึงเริ่มมีการนำเมล็ดฝ้ายซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมืองมาปลูกเพิ่มในพื้นที่เขตหัวไร่ ปลายนาเนื่องจากความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในกระบวนการผลิต ปัจจุบันชาวบ้านได้นำฝ้ายส่วนหนึ่งมาจากจังหวัดเลยและสั่งซื้อด้ายจากโรงงานเนื่องจากความสะดวกรวดเร็วไม่ต้องมาปลูก บั่น กรอ ตีด เส้นฝ้ายเอง

1.2.2) พืชที่ให้สีย้อม จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านสุขสมบูรณ์มีการใช้สีย้อมจากพืชพรรณธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะจากหัวไร่ปลายนาของแต่ละคน และเวลาเข้าไปในป่า (ป่าในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูเวียงห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 7 กิโลเมตร) เพื่อเอาไม้มาทำเชื้อเพลิงจะเอามาด้วย จุดเด่นที่สำคัญของการใช้สี คือ การนำประโยชน์จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ ตลอดจนการคิดค้นสีธรรมชาติใหม่ ๆ ให้มีสีสวยงามและหลากหลายกว่าที่เป็นอยู่ การใช้สีธรรมชาติมีข้อจำกัดในด้านการควบคุมคุณภาพของสี ซึ่งสีจะเปลี่ยนไปตามฤดูกาล เช่น การย้อมใบหูกวางในฤดูฝนจะได้สีที่มีความเข้มของสีน้อยกว่าในฤดูแล้ง แม่ทองปุ่น อ่อนป่า เล่าถึงความแตกต่างของสีธรรมชาติว่า "แต่ละฤดูต้นไม้จะเปลี่ยนสีไปเรื่อย ๆ หากฤดูฝนต้นไม้จะให้สีหนึ่ง แต่ถ้าในฤดูแล้งต้นไม้ก็จะให้สีอีกสีหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ต้นไม้ต้นเดียวกัน สาเหตุอาจมาจากการที่เปลือกของต้นไม้จะมีน้ำหล่อเลี้ยงมากกว่าให้สี"

องค์ความรู้ที่ค่อนข้างละเอียดเกี่ยวกับพืชพรรณที่ให้สีทั้งในแง่ธรรมชาติแต่ละชนิด เช่น พืชนั้นมีคุณสมบัติอย่างไร ให้สีอะไร และลักษณะของภูมิประเทศหรือระบบนิเวศอันเป็นที่อยู่อาศัยของพืชนั้น ๆ หากพิจารณาทั้งชุมชนโดยรวมแล้ว ชุมชนมีความรู้

เกี่ยวกับพืชให้สีหลายชนิดที่ให้สีย้อมหลายสี พืชหลายชนิดอาจให้สีเดียวหรือคล้ายคลึงกันได้ อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่หลากหลายและค่อนข้างลึกซึ้งเกี่ยวกับพืชพรรณของชาวบ้าน ย่อมเป็นปัจจัยกำหนดว่า ชุมชนนั้นควรจะเลือกเก็บพืชชนิดใดที่สามารถพบได้ในระบบนิเวศของตน การที่ชุมชนรู้จักธรรมชาติของพืชจะเป็นปัจจัยกำหนดว่า ชาวบ้านควรจะนำเอาส่วนไหนของพืชมาใช้ในการเก็บหาอย่างไรพืชถึงจะไม่ตาย และใช้ในปริมาณเท่าใดจึงจะไม่ทำให้ทรัพยากรนั้นสูญไป เช่น การเก็บเมล็ดค้ำแสดมาใช้ ก็จะไม่เก็บฝักแก่ทั้งหมดมาใช้ แต่จะปล่อยให้เมล็ดแก่ล่วงและงอกเจริญเติบโตขึ้นมาใหม่ หรือการใช้เปลือกจากลำต้นก็จะทำการเลือกเอาเฉพาะเปลือกนอกโดยไม่ตัดให้รอบต้น แต่จะเลือกถากเอาเป็นช่วงๆ จากนั้นจะนำโคลนมาพอกไว้ แม่สมัย พันธุ์ทองกล่าวถึงการนำเปลือกไม้มาใช้ว่า "เวลาลอกเอาเปลือกไม้มาใช้จะไม่ตัดให้ถูกเยื่อบาง ๆ ที่ติดอยู่กับต้นเพราะเยื่อนั้น จะทำให้ต้นไม้สามารถสร้างเปลือกใหม่ได้" จากการสำรวจในชุมชนพบต้นไม้ที่ให้สีย้อมและจากการสอบถามจากผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนข้อมูลจากการรวบรวมของเจ้าหน้าที่สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น พบว่าในปัจจุบันต้นไม้ที่นำมาใช้ย้อมสีในชุมชนมีประมาณ 40 กว่าชนิด

ปัจจุบันต้นไม้ที่ให้สีบางชนิด เช่น ต้นมะเกลือ เริ่มหายากมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มมีการหาเปลือกไม้ที่จะใช้ย้อมสีตามหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านหนองโพงโพด บ้านหนองหว้า และทำการเพาะปลูกต้นกล้าตลอดจนแสวงหาพันธุ์ไม้มาจากที่อื่นมาปลูกเพิ่มเติมตามหัวไร่ปลายนา หากจะเอาเปลือกไม้จากหมู่บ้านใกล้เคียงก็ต้องขออนุญาตก่อน แต่ส่วนมากจะขอจากเครือญาติของตนเอง ในการนำเปลือกไม้มาย้อมสีจะมีการใช้เฉพาะเปลือกนอกโดยไม่ใช้ถึงแก่น ชาวบ้านจะนำโคลนไปปิดรอยแผลที่โดนตัด ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะช่วยให้แผลหายเร็วขึ้น สมาชิกในกลุ่มเริ่มเห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น โดยการปลูกพืชที่ให้สีย้อมรอบ ๆ พื้นที่สาธารณะและรอบ ๆ ระยะเวลา พืชที่ปลูกได้แก่ มะม่วง ฝรั่ง นนทรี สะเดา เพกา โดยกำหนดให้ปลูกปีละครั้งซึ่งจะเลือกปลูกในวันสำคัญๆ ประจำปี เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา แม่จูละลาตีปะทัง เล่าถึงทรัพยากรในการย้อมสีธรรมชาติว่า "ต้นไม้ที่ใช้ย้อมผ้าหากไม่มีการปลูกเพิ่มก็จะหมดไป จึงได้เริ่มปลูกในไร่ของเราก่อน"

2) กระบวนการผลิต

ระบบการผลิตของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน และการแบ่งงานกันในกระบวนการผลิตซึ่งจะแบ่งงานตามสถานภาพของแต่ละบุคคล ได้แก่ การแบ่งตามเพศ อายุ เป็นหลัก ส่วนมากชาวบ้านมีอาชีพหลัก คือ การเกษตรกรรมที่มีวิถีการผลิตแบบกึ่งยังชีพ ฉะนั้นแรงงานจึงจัดว่ามีความสำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์

เชิงเครือญาติด้วย ความเป็นญาติพี่น้อง การสืบเชื้อสายมาจากที่เดียวกัน สมาชิกในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งแฝงอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ได้แก่ การรวมกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะการทอดผ้าอ้อมสีธรรมชาตินั้นเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ ซึ่งมีขั้นตอนในการผลิตดังนี้

2.1) การเตรียมเส้นด้าย

สมัยก่อนชาวบ้านสุขสมบูรณ์สามารถเลือกทอดผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายได้ตามความต้องการเพราะหากไม่มีเส้นไหมที่จะทอก็จะเข็นฝ้าย (ปั่นฝ้าย) และถ้าหากจะทอดผ้าก็สามารถเก็บเส้นไหมไว้เพื่อจะทอดผ้าฝ้ายก่อนได้ แต่หากมีเส้นไหมนั้นจะดีกว่าเพราะเมื่อใดมีความจำเป็นต้องการข้าวของหากไม่มีเงินก็สามารถเอาเส้นไหมแลกข้าวหรือสิ่งของได้ ชาวบ้านถือว่าการเก็บเส้นไหมหรือผ้าไหมนั้นเหมือนมีเงินเก็บไว้ยามขาดแคลน สมัยก่อนตอนกลางคืนจะมีการลงแขกสาวไหม อันเกิดจากความร่วมมือกันภายในชุมชน ในอดีตชาวบ้านจะปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันเกือบทุกครัวเรือนเพื่อเก็บไว้จำหน่าย ซึ่งได้รับการสนับสนุนขององค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบท ในโครงการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชุมชน ในการเข้ามาให้ความรู้ในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเพื่อผลิตเส้นไหมออกจำหน่าย แต่ดำเนินการได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกไปเนื่องจากภาวะการขาดทุน

ในปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมาเริ่มมีการรวมกลุ่มทอดผ้าอ้อมสีธรรมชาติเพื่อการจำหน่าย ชาวบ้านต้องการฝ้ายเพื่อใช้ในขบวนการผลิตก็จะมีการลงช่วงเงินฝ้าย (ปั่นฝ้าย) จากคำบอกเล่าของ แม่ทองปุ่น อ่อนป่า เล่าขั้นตอนการปั่นฝ้ายว่า “ฝ้ายส่วนมากได้สั่งซื้อมาจากจังหวัดเลย แล้วนำฝ้ายมาผ่านกระบวนการหรือกรรมวิธีในการปั่นเป็นเส้นด้าย ขั้นแรกนำฝ้ายมาทำความสะอาดโดยการตากและเก็บสิ่งสกปรกออกก่อนหรือเรียกขั้นตอนนี้ว่า การหีบฝ้าย จากนั้นก็เป็นการตีดฝ้ายให้เส้นใยออกโดยตีให้ฟู ซึ่งจะใช้ไม้ไผ่ที่เหลาปลายจนเรียวยาวคล้ายธนูแล้วชิงด้วยเส้นหวาย เมื่อฝ้ายฟูดีแล้วนำมาหมุนกับแท่งไม้ทำให้เป็นเส้นเรียกว่า เข็นฝ้าย แล้วจึงนำไปอ้อมสีต่อไป” การเข็นฝ้ายถือเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดต้องอาศัยความชำนาญเป็นอย่างมาก แม่บัว ศรีชุมพล ผู้เป็นภูมิปัญญาในเรื่องนี้ ได้อาศัยความสามารถนี้รับจ้างปั่นด้ายให้กับสมาชิกกลุ่มทอดผ้าในราคากิโลกรัมละ 80 บาท โดยฝ้ายที่ซื้อมาจะใช้งบประมาณจากส่วนกลางนั้น คืองบประมาณจากร้านสาริตเพื่อการตลาด ที่แบ่งงบประมาณส่วนหนึ่งไว้เป็นเงินส่วนกลางในการซื้อด้าย จากนั้นนำมาแจกกับสมาชิกซึ่งสุดแล้วแต่ใครจะไปจ้างปั่นหรือจะปั่นใช้เอง จากการสังเกตพบว่า คนในชุมชนส่วนมากจะใช้วิธีการจ้างปั่นฝ้ายมากกว่า เพราะสมาชิกบางคนถือว่าวิธีปั่นฝ้ายเป็นขั้นตอนที่ยากและใช้เวลานาน ซึ่งคนที่ปั่นฝ้ายส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ อายุ 60 ปีขึ้นไป

ในอดีตมีการนำเมล็ดฝ้ายมาปลูก แต่เป็นพันธุ์ต่างประเทศ ผลผลิตที่ได้จึงมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับผลผลิตจากการปลูกฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองในครั้งก่อนมาก เนื่องจากสภาพดินต่างกัน ปัจจุบันวัตถุดิบประเภทเส้นใยจากโรงงานมีบทบาทมาก เนื่องจากระบวนการเตรียมฝ้ายยุ่งยากและใช้เวลานาน ดังนั้นจึงมีทางเลือกใหม่เข้ามา คือ ด้ายเก็วย ด้ายโทเร จะใช้ด้ายเพื่อทอเส้นยืน จะใช้เบอร์ 40/2 และเบอร์ 30/2 ทุกสิ้นเดือนมีรถบรรทุกด้ายเข้ามาจำหน่าย โดยใช้เงินส่วนกลางจากร้านค้าสาธิตการตลาดจ่ายค่าฝ้ายก่อน โดยจะคิดกำไรกิโลกรัมละ 5 บาท จากที่ซื้อมากิโลกรัมละ 80 บาท จะขายให้กับสมาชิกกิโลกรัมละ 85 บาท กำไรที่ได้จะเก็บเข้าเป็นเงินทุนให้แก่ร้านค้าสาธิตการตลาด เพื่อนำมาปันผลให้กับสมาชิกรอบสิ้นปี ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะใช้ด้ายจากโรงงานในกระบวนการผลิต แต่เชื่อว่าการปั่นด้ายจะหมดไป ยังคงมีผู้เฒ่าผู้แก่ ปลูกฝ้ายเพื่อปั่นและทอใช้เอง

สำหรับการปรับปรุงประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ที่เข้ามาเสริมภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้น จะอาศัยเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยในกระบวนการปั่นด้าย คือ เครื่องปั่นด้ายจากประเทศเวียดนาม โดยร้านแพรรณ (ร้านแม่ข่าย อยู่ในตัวจังหวัดขอนแก่น) เป็นผู้ประสานความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสม สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) เพื่อทำการพัฒนาเครื่องปั่นด้าย โดยการใช้แท็บเล็ตที่มีชื่อเรียกว่า เมลเดอรีจากรา (Medelry Chaka) แทนการใช้เครื่องปั่นมือ ซึ่งเป็นการสนับสนุนจากองค์กร SAW/TOOL ประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งในขณะนี้มีการแจกจ่ายแก่สมาชิกในกลุ่มแพรรณ ทั้ง 7 หมู่บ้าน โดยจัดให้หมู่บ้านละเครื่อง สำหรับข้อดีของการพัฒนาเส้นใยขึ้นมาใช้เองนั้น จะเห็นได้ว่า เส้นใยที่ผลิตขึ้นเองนี้ยังเป็นเส้นใยที่ปลูกตามธรรมชาติและปลอดภัยอีกด้วย ซึ่งจากสภาวะการณ์ในขณะนี้ ประเด็นในเรื่องความปลอดภัยของผู้บริโภค ถือว่าน่าที่จะเป็นจุดขายที่ดีและมีความยั่งยืนในทางการตลาดของผ้าทอพื้นบ้านในอนาคต สำหรับเครื่องปั่นด้ายเมลเดอรีจากราของชาวบ้านสุขสมบูรณ์นั้น ชาวบ้านสุขสมบูรณ์ไม่ได้ใช้ประโยชน์เพราะราคาสูงและวิธีการใช้ยุ่งยาก แม่จูนุ ชาติปะทัง เล่าถึงเครื่องปั่นด้ายว่า "เครื่องปั่นด้ายนี้สามารถปั่นฝ้ายได้มากกว่าเดิมหลายเท่า ช่วยประหยัดเวลาและทุนแรงเป็นอย่างมาก แต่ติดตรงที่ราคาสูง สมาชิกไม่สามารถทำการจัดซื้อได้ เฉลี่ยแล้วเครื่องละประมาณ 4,000 บาท และขั้นตอนการปั่นยุ่งยาก สมาชิกส่วนใหญ่ไม่มีความสามารถในการปั่นด้ายด้วยเครื่องนี้ เครื่องที่มีอยู่จึงนำไปใช้จัดนิทรรศการเท่านั้น สมาชิกในกลุ่มจะจ้างคนอื่นปั่นมากกว่า" แสดงว่าชาวบ้านยังคงใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการผลิต

2.2) การย้อมสีด้วย

การย้อมสีที่ได้จากพืช เป็นการสกัดสีจากส่วนต่าง ๆ ของพืชโดยกรรมวิธีต่างๆ เช่น การหมัก การต้ม หรือการสกัดโดยกรรมวิธีทางเคมี ซึ่งสีจากพืชบางชนิดสามารถมองเห็นได้จากภายนอกเช่น หญ้าฝรั่น แต่โดยมากแล้วสีของพืชมักจะซ่อนอยู่ในตัวของพืชซึ่งจำเป็นต้องสกัดสีนั้นออกมาจึงจะได้ตัวสี เช่น คราม เป็นต้น ซึ่งสามารถพบสีต่าง ๆ ได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืช ได้แก่ ราก เกสร ยางไม้ ใบ แก่น ผล ดอก เปลือก หรือ เมล็ด เป็นต้น (Lemmens et al. 1992 อ้างใน ระวีวรรณ ศรีทอง และอัจฉลา รุ่งวงษ์, 2540)

สำหรับวิธีการย้อมสีสิ่งทอนั้น สามารถแบ่งตามลักษณะและวิธีการย้อมออกเป็น 4 ประเภทได้แก่

2.2.1) การย้อมสีโดยตรง (Direct dye) เป็นการสกัดสีจากตัวพืชโดยตรง

2.2.2) การย้อมสีโดยการให้ความเป็นกรด (Acid) และด่าง (basic) แบบผสมผสานเข้าด้วยกัน

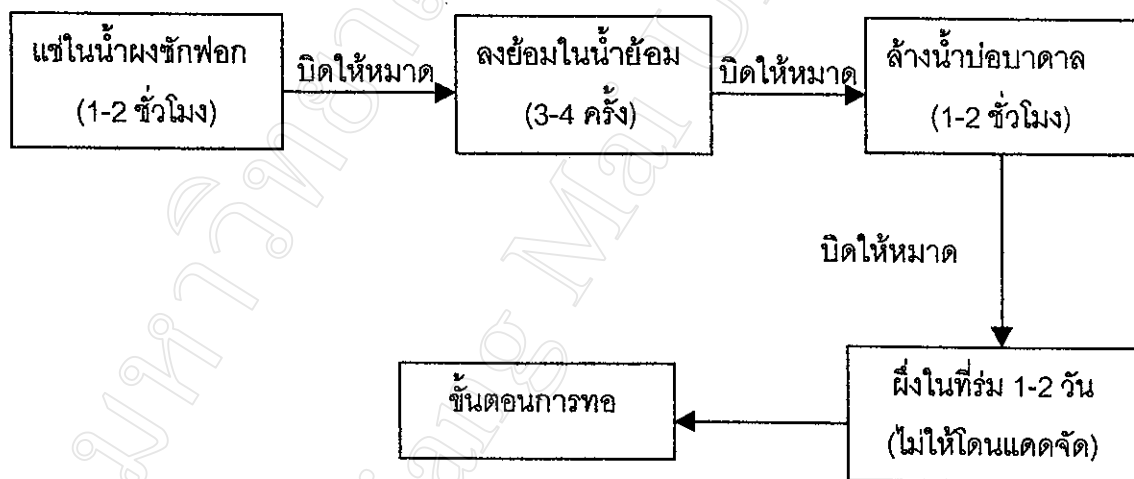
2.2.3) การย้อมโดยการแช่หมักลงในอ่างหมัก (Vat dye) เช่น การย้อมคราม

2.2.4) การย้อมโดยการย้อมด้วยตัวติดสี (Mordant dye) เป็นการย้อมด้วยตัวติดสีเป็นตัวช่วยในการย้อม โดยจะเป็นการใช้ขั้นตอนสุดท้ายของการย้อมสี ซึ่งจะช่วยให้สีที่ย้อมจากพืชติดแน่นทนทานขึ้น

สำหรับกระบวนการย้อมสีผ้าด้วยสีธรรมชาติ ชาวบ้านสุโขทัยนิยมใช้วิธีการย้อมแบบย้อมร้อน ซึ่งเป็นการย้อมโดยตรงจากการสกัดสีจากตัวพืช รวมทั้งการใช้ตัวติดสีเป็นตัวช่วยในกระบวนการย้อม การย้อมร้อนนี้เป็นขั้นตอนที่จะทำให้สีซึมเข้าสู่เส้นด้ายมากที่สุด อันมีกระบวนการในการย้อมหลายขั้นตอนเริ่มตั้งแต่ การนำเส้นด้ายนั้นมาทำการขจัดสิ่งสกปรก โดยการแช่น้ำผงซักฟอกเพื่อให้น้ำซึมเข้าเส้นด้าย จะทำให้สีจากพืชติดเส้นด้าย จากนั้นนำไปลงในน้ำย้อมสีที่เตรียมไว้ สำหรับน้ำที่ใช้ย้อมสีนั้นได้จากการนำพืชที่ให้สีมาสับเป็นชิ้นบาง ๆ เล็ก ๆ แล้วนำไปต้มในน้ำเดือด แล้วเติมจุลสีหรือสารช่วยติดจากธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่ง หลังจากนั้นนำผ้าลงย้อมจนผ้าติดสี

ในขั้นตอนของการย้อมนั้นชาวบ้านจะไม่มีเครื่องชั่ง ตวง ปริมาณของเปลือกไม้ที่ใช้ต้มหรือปริมาณน้ำที่ใช้ แต่จะอาศัยประสบการณ์ที่เคยปฏิบัติ หากเคยใช้ใน

ปริมาณเท่าใดก็จะใช้ในปริมาณเท่านั้น ในการย้อมแต่ละครั้งใช้เปลือกไม้ในปริมาณ 1-2 กิโลกรัม ต่อครั้ง น้ำย้อมที่ใช้ครั้งแรกชาวบ้านจะเก็บไว้ใช้ในครั้งต่อไป แล้วนำผ้าไปล้างน้ำปอบบาดาลเพื่อให้ได้สีที่เข้มขึ้นตลอดจนได้สีตามต้องการ ซึ่งขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง ชาวบ้านเชื่อว่า ปอบบาดาลจะเป็นตัวเปลี่ยนสีและทำให้สีดูเข้มเข้าเส้นด้ายอย่างสม่ำเสมอ และขั้นตอนสุดท้ายนำไปผึ่งในที่ร่ม ขั้นตอนนี้จะไม่ให้โดนแดดจัดเพราะจะทำให้สีจางไม่สม่ำเสมอ แล้วนำไปผ่านขั้นตอนการทอผ้าต่อไป ชาวบ้านสุขสมบุญจะไม่ใช้วิธีการย้อมแบบย้อมเย็น เนื่องจากไม่มีวัตถุดิบในการย้อมนั้น คือ ครามที่ได้จากใบหม้อย้อม เพราะสภาพพื้นที่ไม่เหมาะที่จะปลูกต้นคราม ในขั้นตอนการย้อมนี้พบว่า ชาวบ้านมีการใช้ตัวย้อมสีเส้นด้ายจากพืช ได้แก่ น้ำยางของพืช แต่ปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนมาใช้เกลือและซีเถ้าที่ได้จากการเผากิ่งไม้ มาใช้เป็นตัวย้อมสี ซึ่งมีขั้นตอนการย้อมดังแผนภูมิ 4

แผนภูมิ 4 ขั้นตอนการย้อมด้ายด้วยวัสดุธรรมชาติ

องค์ความรู้ในการย้อมสีจากพืชของชาวบ้านสุขสมบุญนอกจากพืชที่ให้สีแล้ว ยังมีวิธีการที่ทำให้สีย้อมนั้นมีคุณภาพไม่เกิดปัญหาสีติดไม้ท่อนหรือสีตก สำหรับวิธีที่ชาวบ้านนิยมใช้มากที่สุด ได้แก่ การใช้จุลสี การใช้สโนิม โดยชาวบ้านเรียนรู้จากประสบการณ์จริงโดยใช้วิธีการสังเกตและทดลองปฏิบัติจริง และได้รับจากการเข้าฝึกอบรมในกลุ่มแพรรรณสำหรับเทคนิคในการย้อมสีนั้น แม่ดำ หามาจำ กล่าวว่ "ในการย้อมต้องเลือกอุปกรณ์ที่ใช้ย้อม เช่น ต้องใช้กะละมัง 2 ใบ โดยการใช้กะละมังอีกใบครอบไว้เพื่อให้อากาศถ่ายเทนิดหนึ่ง หากปิด

มิดชิดเกินไปจะทำให้เกิดรอยต่างเพราะไอน้ำจะหยดลงผ้า หากไม่ครอบด้วยกะละมัง ด้ายที่อยู่ด้านบนจะมีสีเข้มกว่าด้ายที่อยู่ด้านล่างเนื่องจากโดนอากาศมาก ซึ่งต้องมีการสังเกตและดูแลอย่างสม่ำเสมอ” หลังจากการย้อมแล้วต้องนำด้ายที่ย้อมไปล้างน้ำบ่อบาดาล ซึ่งในหมู่บ้านมีบ่อบาดาลอยู่ 4 บ่อ ชาวบ้านเชื่อว่าแต่ละบ่อจะให้สีต่างกัน แยกได้ดังนี้

- บ่อบาดาลที่บ้านแม่ลำไย บัวศรี เมื่อย้อมสีเหลืองนำไปล้างได้สีม่วงอ่อน สร้างในปี พ.ศ. 2531
- บ่อบาดาลที่บ้านแม่เกตุด หล้าปุย เมื่อล้างแล้วสีจะอ่อนลงกว่าเดิม สร้างในปี พ.ศ. 2534
- บ่อบาดาลที่บ้านแม่สุบัน คำเวียง เมื่อย้อมสีเหลืองนำไปล้างได้สีม่วง สร้างในปี พ.ศ. 2536
- บ่อบาดาลที่บ้านแม่ทองปุ่น อ่อนป่า เมื่อย้อมสีเหลืองนำไปล้างได้สีเขียวเข้ม สร้างในปี พ.ศ. 2537

สำหรับความเชื่อข้อห้ามและพิธีกรรมต่างๆ อันเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามความคิดของชาวบ้านเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม การยอมรับอำนาจแห่งธรรมชาติและ การยอมรับข้อจำกัดของคนในธรรมชาติ แต่สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดดุลยภาพแห่งการดำรงอยู่กับชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก สำหรับความเชื่อข้อห้ามในการย้อมสีธรรมชาติที่เป็นความเชื่อส่วนบุคคล มีดังนี้

- วันพระ (แรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ) ของเดือน ห้ามย้อมสีธรรมชาติเพราะเชื่อว่าด้ายไม่ติดสีย้อม และหากติดสีก็จะต่าง อันเป็นอุปสรรคในส่งออกสู่ตลาดต่อไป

- การย้อมครั้ง จะห้ามผู้หญิงที่ตั้งครรภ์หรือพระภิกษุเดินผ่าน เพราะจะทำให้ด้ายนั้นไม่กินสีย้อม จะมีการแก้เคล็ดโดยใช้มีดปักไว้ข้าง ๆ หม้อย้อมหรือหากจะย้อมครั้งต้องไปย้อมในสถานที่ที่ไม่มีใครเดินผ่านได้ แม่สายทอง อะปะเม เล่าถึงความเชื่อและข้อห้ามว่า “เวลาย้อมสีใหม่ด้วยครั้ง ต้องเข้าไปย้อมในป่าเพื่อไม่ให้บุคคลอื่นเข้าไปใกล้ โดยเฉพาะพระภิกษุและผู้หญิงทองยิ่งให้ผ่านไม่ได้”

- การย้อมคราม ของชาวบ้านมีความเชื่อว่าความมีชีวิต ซึ่งในกระบวนการต้มครามนั้นมีข้อห้ามและความเชื่อหลายประการ ได้แก่ การลักหนี่ คือ หม้อนิด

ชาวบ้านทั่วไปเรียกหม้อครามว่า หม้อนิล ซึ่งหม้อนิลนี้จะเสียหายได้ง่ายและรวดเร็วจนเกิดคำพังเพยเปรียบเทียบคนที่หายไปอย่างรวดเร็วโดยไร้ร่องรอยว่า "ลักหนี คือ หม้อนิล" ดังคำกล่าวของแม่โค ปรีกัโรตง เล่าถึงความเชื่อเรื่องครามว่า "คนสมัยก่อนจะเปรียบคนที่ไปไม่ลา มาไม่ไหวไว้กับหม้อนิลว่า ไปคือหม้อนิล คือปลั่งลากัน" การเสียของหม้อครามนั้น สาเหตุหนึ่งมาจากส่วนผสมที่ใส่ลงไปไม่ได้สัดส่วนที่ถูกต้อง จึงทำให้หม้อครามเสีย นอกจากหม้อครามจะเสียอันเนื่องมาจากส่วนผสมแล้ว ยังมีความเชื่อที่ว่า เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านหรือเมื่อญาติพี่น้องจากบ้านอื่นมาเยี่ยมหม้อครามอาจจะหนีไปกับบุคคลเหล่านี้ ทางแก้ของเจ้าของคราม คือ จะต้องหากิ่งไม้มาวางไว้ที่ขอบอ่างเพื่อกันไม่ให้ครามลักหนีไป หากในขณะที่มีการย้อมคราม ห้ามให้คนมาข้ามหม้อครามเด็ดขาด ถ้ามีคนข้ามหม้อครามแล้วครามจะหนีไป

2.3) การทอดผ้า

การทอดผ้าประเภทต่าง ๆ จะใช้ฟืมตามขนาดของผ้าชิ้น ๆ การทอดผ้าโดยทั่วไป คือ การทำให้เกิดการขัดกันระหว่างฝ้ายเส้นยืนกับฝ้ายเส้นพุ่ง โดยใช้วิธีการใช้เท้าเหยียบไม้เหยียบขลุ่ย (ไม้ตีขลุ่ย) ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้ทอดต้องเอาใจใส่อย่างมาก ห้ามให้โดนกรดหรือผลไม้ที่มีรสเปรี้ยวหากถูกผ้าก็จะต่าง การทอดผ้านั้นนอกจากเป็นการทอดเพื่อประโยชน์ใช้สอยแล้วยังหมายถึง การสืบทอดความรู้ที่บอกถึงความเป็นหญิงอย่างดี ดังคำกล่าวที่ว่า "ยามว่างจากนา ผู้หญิงทอดผ้า ผู้ชายจักสาน" ดังนั้นผู้หญิงทุกคนจะต้องทอดผ้าให้เป็น ซึ่งจะต้องเริ่มสอนกันตั้งแต่วัยเด็ก วิธีเรียนก็เป็นแบบธรรมชาติ นั่นคือ อาศัยการสังเกตดูจากการมองเห็นแม่ ยาย ย่า พี่ น้องที่บ้านหรือบ้านใกล้เคียงทำอยู่ประจำตั้งแต่เด็กจนโต จากการเห็นอยู่บ่อย ๆ ทำให้เกิดความคุ้นเคยและซึมซับเอาความรู้เรื่องการทอดผ้าเข้ามาไว้ในตัวเองอย่างไม่รู้ตัว ดังนั้นเมื่อโตขึ้นมาจึงพร้อมที่จะรับเอาความรู้จากการถ่ายทอดของบุคคลที่ใกล้ชิดที่ได้สอนให้จนได้ความรู้ความเข้าใจ สามารถนำไปทำเองได้จนเกิดความชำนาญและสามารถทำได้เป็นอย่างดี แต่การรับเอากการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอดผ้าขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่ามีความสนใจเอาใจใส่มากน้อยแค่ไหน แม่คู่ไร ชาลีปะทัง เล่าให้ฟังว่า "แต่ก่อนแม่ให้ออกจากโรงเรียน เพื่อมาเลี้ยงน้อง และช่วยทำงานจากการสังเกตเห็นแม่ทอดผ้าทุกวันก็ลองขึ้นไปเหยียบขลุ่ย แล้วก็ขอแม่ทอดผ้าได้เอง"

การทอดผ้าเป็นวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมของผู้หญิง (เรณู คุปต์ชเชียว และคณะ, 2534) กล่าวไว้ว่า การทอดผ้านั้นจะกระทำโดยผ่านสถาบันในครอบครัวเป็นหลักโดยผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตจริง ในขณะเดียวกันหลังจากผู้หญิงทอดผ้าได้ดีทุกประเภทพร้อมที่จะมีครอบครัวก็เข้าสู่พิธีแต่งงานได้ เพราะชาวอีสานถือว่าการทอดผ้าเป็น

คุณสมบัติของผู้หญิง อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทอผ้าของผู้หญิงมีบทบาทต่อชีวิตของผู้หญิง เนื่องจากการทอผ้าเป็นกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมและเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งจะมีบทบาทและหน้าที่อันเหมาะสมตามช่วงวัยและสถานภาพทางเพศที่ได้รับในสังคมนั้น คือ ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย ผ้าและการทอผ้าได้มีส่วนต่อชีวิตผู้หญิงโดยตลอด ดังจะเห็นได้จาก

วัยเด็ก ผู้หญิงจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและเรียนรู้งานบ้านเรือนควบคู่กับการทอผ้าจากแม่และญาติฝ่ายหญิง

วัยสาว จะต้องทอผ้าให้เป็นเพราะชาวอีสานถือว่าเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่พร้อมจะแต่งงานมีครอบครัวได้

วัยผู้ใหญ่ หลังจากแต่งงานให้กำเนิดบุตรคนแรกผ่านพิธีอยู่ไฟ วัยนี้จะทอผ้าเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจใช้สอยและใช้ในเทศกาลประเพณีต่าง ๆ

วัยชรา จะทำหน้าที่สั่งสอนลูกหลาน ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้าจนโอกาสสุดท้ายของชีวิต

จากความเชื่อและกระบวนการทางสังคมของชาวภาคอีสาน แสดงถึงความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ ตลอดจนพิธีกรรมแบบพราหมณ์ส่งผลต่อความเชื่อ ข้อห้ามในการทอผ้าซึ่งมีความเชื่อส่วนบุคคล แม่จันทร์ บัวศรี เล่าถึงความเชื่อ ข้อห้ามในการทอผ้าว่า "หากมีคนตายในบ้านแล้วยังไม่เคลื่อนย้ายศพไปที่วัด ห้ามมีการทอผ้าเด็ดขาดเพราะเชื่อว่าหากทอผ้าแล้วผีจะรอรับไปด้วย และในวันที่เหมาะในการตัดผ้าออกจากทูก ก็ต้องมีวันเวลาที่ เป็นมงคลด้วยเช่นวันที่เป็นวันแฉ่ง คือ วันอังคารตอนเช้า ห้ามตัดผ้า ส่วนวันอ่อน คือ วันพฤหัสบดีตอนเช้า วันจันทร์ตอนเช้า ถึงจะทำการตัดผ้าออกจากทูกได้ ซึ่งต้องรอจนกว่าจะนำศพออกนอกหมู่บ้าน เพื่อนำไปเผาที่ป่าช้า จึงจะเริ่มดำเนินกิจกรรมได้" สำหรับความเชื่อ ข้อห้ามในการทอผ้านั้น มีความคิดความเชื่อต่าง ๆ แอบแฝงอยู่ในวิถีชีวิต ในการทอผ้าและการย้อมสีต่าง ๆ ก็เช่นกัน ส่วนมากผู้รู้มักจะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ที่ผ่านการทอผ้าและย้อมสีธรรมชาติมาแล้ว จะรู้เรื่องเกี่ยวกับข้อห้ามในการปฏิบัติ เพื่อให้การทอผ้าและย้อมสีนั้นติดทนทาน แต่คนรุ่นใหม่ปัจจุบันบางคนก็ไม่เชื่อในข้อห้ามนั้นแล้ว เนื่องจากการอพยพแรงงานเข้าไปทำงานในต่างจังหวัด

3) การควบคุมคุณภาพและการออกแบบลวดลาย

3.1) การควบคุมคุณภาพ

- การควบคุมคุณภาพในขั้นตอนการย้อมสีธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ยุ่งยาก ซึ่งในขั้นตอนการย้อมแต่ละครั้งจะได้ผ้าที่มีสีไม่

สมำเสมอ หากมีการใช้เปลือกไม้ชนิดเดียวกันที่มาจากต้นไม้คนละต้นก็จะได้สีต่างกัน ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดในการย้อมสี ตลอดจนความสม่ำเสมอของสี การย้อมสีธรรมชาติที่ไม่สามารถจะควบคุมให้สีย้อมครั้งหนึ่ง ๆ สมำเสมอได้ หากผู้บริโภคต้องการสั่งซื้อผ้าตามสีที่ตนต้องการก็ไม่สามารถผลิตให้ได้ แต่จะได้สีที่ใกล้เคียงเท่านั้น หากย้อมแล้วไม่สมำเสมอจะทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ไม่ตรงตามความต้องการของตลาด ราคาของผ้าก็จะถูกตัดราคาลงขึ้นอยู่กับพิจารณาของคณะกรรมการตรวจคุณภาพของผ้า หากสมาชิกในกลุ่มไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาผ้าขณะย้อม ก็จะไปขอคำแนะนำจากคณะกรรมการ ซึ่งคอยให้คำแนะนำและช่วยในการแก้ปัญหา ได้แก่ แม่อุไร ชาลีปะทัง และแม่ละมัย ชาลีปะทัง

- การควบคุมคุณภาพของเส้นด้ายและลวดลาย สำหรับด้ายที่นำมาทอนั้นจะให้ด้ายจากอำเภอภูเวียง เพราะมีรถบริการส่งถึงหมู่บ้าน ซึ่งด้ายจะเข้ามาส่งทุก ๆ วันที่ 5 ของเดือน โดยมีเกณฑ์พิจารณาว่า ด้ายที่มีความววมั่นมากน้อยเพียงใด หากมีความววมั่นมากจะย้อมไม่ติด ถ้าเป็นทางยืนส่วนมากจะใช้เบอร์ 40/2, 30/2 ที่ใช้เบอร์ 40/2 เพราะเส้นเล็กจะทอได้ในปริมาณมาก โดยใช้ด้ายประมาณ 5 กิโลกรัมก็สามารถทอได้แล้ว และพื้ที่ใช้ทอผ้าส่วนมากชาวบ้านสุขสมบูรณ์จะใช้ พื้ 23,24,25 หลบ หรือความกว้างของหน้าผ้า 102,103 เซนติเมตร ซึ่งเหมาะกับความต้องการของผู้บริโภค สมาชิกกลุ่มจะทอคนละ 25 เมตรต่อเดือน หากมีรายการสั่งสินค้าเข้ามาจะทอเพิ่มคนละ 35 เมตร แล้วแต่ว่าใครจะรับไปทอ ส่วนมากชาวบ้านที่รับเอารายการสั่งสินค้า (Order) ก็จะมีสมาชิกในครอบครัวช่วยอยู่แล้ว เพราะหากไม่มีสมาชิกช่วยทอถือว่าเป็นงานที่หนักมาก แม่อุไร ชาลีปะทัง เล่าถึงการแบ่งงานภายในครอบครัวว่า "แม่สมหมาย จุปมาโท มีลูกสาวช่วยทอกี่สบาย หากติดธุระหรือทำนาก็ไม่ต้องยุ่งเรื่องทอผ้าให้ลูกสาวช่วย เพราะหากทอผ้า คนเดียวจะเหนื่อยและเมื่อยมาก"

แม่ทองปุ่น อ่อนป้า เล่าถึงการผลิตสินค้าว่า "คุณภาพสินค้าของเราไม่ได้ทำเพื่อตีตลาด แต่ทำเพื่อให้สินค้ามีคุณภาพในด้านการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของพ่อแม่ ซึ่งมีกลุ่มอื่นที่ขายถูกกว่าเราก็มี แต่ไม่ใช่ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติทั้งหมด เพราะต้นทุนค่าผู้จำหน่ายรายอื่นจะขายผ้าขาวม้า 3 ผืนในราคา 100 บาท แต่กลุ่มเราจะขายผ้าผืนละ 100 กว่าบาท ผ้าพื้นธรรมดา 90 บาท ถ้าผ้าลาดซิคก็ 100 กว่าบาท เนื่องจากขั้นตอนในการผลิตยากกว่า"

ลักษณะที่โดดเด่นของสินค้าที่ชาวบ้านสุขสมบูรณ์ผลิตได้ คือ

ก) อนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิมและพัฒนาให้นำไปใช้ได้อย่าง

ทันสมัย

ข) รักษาคุณค่าทางศิลปะทั้งความงามและการสร้างสรรค์ ลวดลายเฉพาะ เช่น ลายพระธาตุ ลายพญานาค ลายช้าง ลายม้า ลายต้นสน ลายดอกไม้ต่างๆ

ค) เทคนิคการทอแบบพื้นบ้านและการย้อมสีธรรมชาติ อันเป็น ภูมิปัญญาแต่เก่าของสตรีชนบท เช่น สีดำจากผลมะเกลือ สีแดงจากครั่ง สีน้ำเงินจากต้นคราม สีเหลืองจากไม้ขนุนและไม้เข

คณะกรรมการรับซื้อของหมู่บ้านจะทำหน้าที่ควบคุมคุณภาพ ของสินค้าเบื้องต้นตรวจดูว่าสินค้าเป็นเช่นไร มีคุณภาพที่จะส่งกลุ่มจำหน่ายหรือไม่ สมาชิกจะ ยอมรับกติกาในกรณีที่ผ้าไม่ได้คุณภาพ กรรมการหมู่บ้านจะไม่ส่งไปจำหน่ายที่ร้านแพรวพรรณ ซึ่งจะต้องดูความสม่ำเสมอของสี ความยาวของผ้า จุดหรือรอยด่างที่ติดบนผ้า คณะกรรมการ ตรวจผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ ได้แก่ แม่หนูแดง ชารีประทีปและแม่หนูพิน หามาจำ มีหน้าที่ดูแลและ ตรวจสอบคุณภาพของผ้า ตลอดจนตรวจสอบความยาวของผ้าว่าได้ตามขนาดที่กำหนด คือ ผ้าพื้น 10 เมตร ผ้ามัดหมี่ (ผ้าลวดลาย) 15 เมตร ต่อเดือน หากผ้ามีความยาวไม่ถึง 3 เมตร ก็จะไม่นำส่งร้านแม่ข่าย โดยคณะกรรมการที่รับตรวจคุณภาพผ้าให้เหตุผลว่าผ้าที่มีความยาวไม่ ถึง 3 เมตร นั้นผู้บริโภคจะนำไปใช้ประโยชน์ได้น้อย

3.2) การออกแบบลวดลาย

สมาชิกที่ทอผ้าและย้อมสีธรรมชาติส่วนมาก มักให้ความสนใจ และกระตือรือร้นที่จะพัฒนารูปแบบการผลิตของตนเองอยู่ตลอดเวลา ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะ หากผู้ผลิตไม่มีความสนใจที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง แต่คิดทอเพื่อจะให้ได้เงิน อย่างเดียว ก็จะทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ไม่ได้รับการพัฒนาและไม่มีคุณภาพหรือมีคุณภาพต่ำ ดังนั้นความสนใจที่อยากจะทำ จะเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้และการพัฒนารูปแบบการผลิต ผลิตภัณฑ์ของตนเองให้ดีและมีคุณภาพยิ่งขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด เท่าที่ผ่านมาสมาชิกกลุ่มทุกคนจะมี อิสระในการทอผ้าและออกแบบลวดลาย ไม่มีใครมากำหนดว่าจะให้ออกแบบลวดลายอะไร รูปแบบ ใดๆ สีลวดลายอย่างไรขึ้นอยู่กับสมาชิกจะคิดสร้างสรรค์ ประดิษฐ์ขึ้นตามจินตนาการของตนเอง ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์นั้น ส่วนมากจะเป็นผ้าผืนและผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลาย ซึ่งขั้นตอนในการมัดหมี่ เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนยากอีกขั้นหนึ่ง ที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ อย่างมาก ตลอดจนความชำนาญอย่างสูง เพราะการมัดหมี่เป็นการสร้างลวดลายให้แก่ผ้า ที่จะ ต้องอาศัยความอดทนและอาศัยความปราณีตเป็นอย่างมาก

ชาวบ้านสุขสมบูรณ์จะมีการออกแบบผลิตภัณฑ์ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล หากบุคคลใดยังออกแบบไม่ได้ก็ต้องไปศึกษาและเรียนรู้ตลอดจนขอคำแนะนำจากผู้ที่มีประสบการณ์ในการออกแบบลวดลาย เช่น แม่เอ๋น พรหมเมืองขวา ถือได้ว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาในการออกแบบลวดลายมัดหมี่เป็นอย่างมาก แม่เอ๋น พรหมเมืองขวา ได้เล่าถึงความคิดค้นลายผ้าว่า “ลายผ้ามัดหมี่ส่วนมากจะได้มาจากความคิดของตัวเองที่ชอบสังเกตและชอบลองปฏิบัติมาเรื่อย ๆ บางครั้งก็ดูตัวอย่างมาจากที่อื่นแล้วนำมาประยุกต์เป็นลายของตัวเอง” สมาชิกในกลุ่มหากไม่เข้าใจ และต้องการจะเรียนรู้ลายใหม่ก็มาขอคำแนะนำจากแม่เอ๋นได้

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าทุก ๆ วันที่ 1 ของเดือน เป็นวันวัดขนาดความยาวของผ้า ซึ่งสมาชิกจะมาประชุมกันและพูดคุยเรื่องผลิตภัณฑ์จากคณะกรรมการว่า ตลาดชอบให้ออกแบบผลิตภัณฑ์มัดหมี่ให้เป็นลายเล็ก ๆ เนื่องจากความต้องการของผู้บริโภคจากการศึกษาพบว่า ลายผ้าแต่ละลายจะเลียนแบบลวดลายมาจากสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวชาวบ้านที่มีการลอกเลียนแบบธรรมชาติเพื่อนำมาสร้างลวดลายผ้า เช่น หมี่สับปะรดที่เลียนแบบมาจากลายของสับปะรด อันแสดงให้เห็นถึง ความช่างสังเกตและความใกล้ชิดกับธรรมชาติของชาวบ้านทำให้เกิดความคิดในการประดิษฐ์ลวดลายออกมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถือว่าเป็นจุดสำคัญในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน (Identity) ที่นำมาสร้างเป็นจุดขายได้ในการตลาดผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติต่อไป สำหรับลวดลายที่เป็นที่ต้องการของตลาด ได้แก่ หมี่โคม7 โคม5 โคม3 หมี่กระจับ หมี่สับปะรด ซึ่งเกณฑ์ในการทอผ้าส่งร้านแม่ชายนั้นห้ามส่งผ้าซ้ำสีเดิมในแต่ละเดือน จะต้องทอผ้าให้มีสีที่ต่างจากเดือนที่ผ่านมา

4) การบริหารจัดการกลุ่ม

สำหรับการบริหารจัดการกลุ่มของชาวบ้านสุขสมบูรณ์นั้น อาศัยความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ภายในชุมชน เมื่อได้เข้าร่วมกลุ่มกับกลุ่มแพรวพรรณก็ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสานตลอดมา โดยมีการส่งตัวแทนจากหมู่บ้าน เพื่อไปอบรมในเรื่องการบริหารกลุ่มซึ่ง แม่พันธุ์ เกาะดุน ซึ่งเป็นรองประธานกลุ่มถูกคัดเลือกให้ไปอบรมและได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการกลุ่มแพรวพรรณ และจากการที่แม่ทองปุ่น อ่อนป่า ได้เป็นประธานกลุ่มแพรวพรรณมีโอกาสดำเนินการไปเข้ารับการฝึกอบรมและศึกษาดูงานบ่อยครั้ง จึงนำความรู้ที่นำมาเผยแพร่และจัดตั้งกลุ่มได้ โดยมีขั้นตอนการบริหารจัดการกลุ่มดังนี้

4.1) การเลือกสรรทรัพยากรบุคคล

ในการคัดเลือกบุคคลเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ นั้นจะเน้นความเข้มงวดต่อการสมัครเข้าเป็นสมาชิก ซึ่งต้องผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน โดยมีนโยบายไม่เน้นการเพิ่มจำนวนสมาชิก แม่ทองปุ่น อ่อนป่า เล่าถึงหลักการเลือกคนเข้ากลุ่มว่า “หลักให้คนเข้ากลุ่ม ดูจากความยากจนและไม่หวังผลประโยชน์ มีใจที่จะยอมรับมติของกลุ่มฟังเสียงส่วนมาก อยู่ในกลุ่มใหญ่ได้ ไม่ได้คิดหาเงินอย่างเดียว จะต้องเล่าระเบียบให้ฟังก่อน” ซึ่งเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกบุคคลนั้น จะได้มาจากมติที่ประชุมของกลุ่มแม่ข่าย ซึ่งสามารถแบ่งการพิจารณาได้จาก

4.1.1) การบริหารงานกลุ่มในรอบปี ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

- พิจารณาจากเงินทุนหมุนเวียนที่จ่ายค่าผ้าสมาชิก
- การขยายตัวของตลาด การเพิ่มขึ้นของยอดจำหน่าย
- การพัฒนาคิดค้นรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่
- จากการจัดการบริหารกลุ่มแพร่พรรณว่ามีประสิทธิภาพ

สามารถที่จะขยายงานได้หรือยัง

4.1.2) การพิจารณาจากคุณสมบัติของสมาชิกใหม่ด้วย คือ

ก่อนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิก

- จะต้องแสดงศักยภาพในการมีส่วนร่วมกับสมาชิกอย่างจริงจัง

มาตรฐานผ้าทอของกลุ่ม

จะต้องเข้าใจและยอมรับข้อตกลง กฎระเบียบกลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มไม่ก่อปัญหาให้กับกลุ่ม เช่น เมื่อเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแล้วจะต้องยอมรับคำติชม ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการกลุ่มในการผลิตสินค้า เป็นต้น

- จะต้องมีความพร้อมและเต็มใจที่จะร่วมกิจกรรมกลุ่ม

แพร่พรรณ

- ผู้ที่มีฐานะยากจนและขาดแคลนจะได้รับพิจารณารับเป็นสมาชิกก่อนจากการสัมภาษณ์ ในทางปฏิบัติแล้วกลุ่มจะให้ความสำคัญเรื่องของความตั้งใจและความจริงใจในการเข้าร่วมกลุ่มมากกว่าฐานะ เพราะแม้เป็นผู้ขาดแคลนแต่ไม่มีความตั้งใจจริง ก็มักสร้างปัญหาให้กับกลุ่ม แม่ทองปุ่น อ่อนป่า กล่าว

ในปี พ.ศ.2543 แม่น้อย ประหุประมง และแม่ละออง อินทร์นอก ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มจากสภาวะทางเศรษฐกิจและความกระตือรือร้น แม่อุไร ชาลีปะทัง เล่าถึงการรับสมาชิกเข้ากลุ่มว่า "การเลือกคนเข้ากลุ่ม ดูที่ความเต็มใจรับกฎเกณฑ์ของกลุ่มดูว่า ออกอยากไหม ดูฐานะความจำเป็น อย่างแม่น้อย ประหุประมง ไม่มีงานทำแต่ต้องส่งลูกเรียนหนังสือ ส่วนแม่ละออง อินทร์นอก ให้ความร่วมมือในการทำงานดีมากและมีความสนใจ โดยมี คณะกรรมการรับผิดชอบดูแลสมาชิกใหม่ทั้งในด้านการย้อมสี การเข้าประชุมและเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตผ้าทอมือ"

4.2) การจัดทำบัญชีและการจัดการเงินทุน

ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์สามารถจัดระบบ การบริหารเงินทุนและจัดระบบบัญชีได้ โดยจัดให้มีคณะกรรมการดูแลด้านนี้โดยเฉพาะ ซึ่งการ บริหารเงินทุนในชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ จะมีในลักษณะกลุ่มออมทรัพย์ทอผ้า อันเป็นกลุ่ม ออมทรัพย์สะสมทุนของสมาชิกกลุ่มทอผ้าดำเนินการขึ้นมาพร้อมๆ กับการตั้งกลุ่มทอผ้า เพื่อช่วย เหลือสมาชิกภายในกลุ่มที่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน โดยสามารถกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งกองทุนนี้จึงเป็นที่พึ่งของคนที่มีฐานะยากจนในหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของสมาชิก กลุ่มทอผ้าจะมีความร่วมมือกันในระดับครอบครัว หมู่บ้าน ประธานกลุ่ม คือ แม่ทองปุ่น อ่อนป่า มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บเงินทุน 2 ท่าน คือ แม่ทองใบ ประหุประมง และแม่สมัย พันธุ์ทอง เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2536 จากจำนวนสมาชิก 38 คน จากเงินเริ่มต้นจำนวน 380 บาท โดยมีการออมจากสมาชิกเดือนละ 10 บาท ปัจจุบันมียอดเงิน 41,000 บาท จำนวนเงินที่สมาชิกยืมมี ทั้งหมด 30,000 บาท โดยให้สมาชิกยืมในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน จะยืมได้เฉพาะ สมาชิกกลุ่มทอผ้าเท่านั้น หากสมาชิกในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มมีความเดือดร้อนเรื่องเงินก็ สามารถยืมได้ แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากสมาชิกในกลุ่ม ส่วนกฎระเบียบของกลุ่มจะมาจากการ ประชุมในแต่ละเดือน

นอกจากนี้ประโยชน์ของการรวมกลุ่มในการทอผ้า นั้น สามารถมี เงินปันผลให้กับบุคคลในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ทอผ้าไม่ได้และมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเคย เป็นสมาชิกกลุ่มจะให้เงินช่วยเหลือในรูปแบบเงินเบี้ยยังชีพ อันแบ่งจากกำไรของกลุ่มให้ปีละ 200 บาท โดยจะยังให้สิทธิผู้สูงอายุเบิกสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลได้ปีละ 500 บาท เช่นเดียวกับสมาชิกกลุ่ม ที่ได้รับสวัสดิการ ในรูปของการเบิกค่ารักษาพยาบาล โดยสมาชิกจะนำไปเสร็จรับเงินไปให้ กรรมการที่ร้านค้า (กลุ่มแพรวพรรณ) และจะได้รับเงินภายใน 1 - 2 วัน โดยจะกำหนดเงินช่วยเหลือ ครัวเรือนละ 500 บาท ต่อคนต่อปี ปัจจุบันขยายจำนวนผู้รับสวัสดิการเป็น 500 บาทต่อครอบครัว

(5 คน) ต่อปี ส่วนมากค่ารักษาพยาบาลในครอบครัวจะเกิน 500 บาทต่อปี ส่วนที่เกินจากนั้นก็ให้สมาชิกเป็นคนจ่ายเอง เงินที่ช่วยเหลือที่ได้รับยังไม่ครอบคลุมกับความต้องการจริงที่เกิดขึ้น แต่ก็นับว่าเป็นเงินช่วยเหลือค่ารถ ค่าเดินทางบางด้านแต่ก็ยังดีกว่าไม่ได้อะไรเลย รวมทั้งมีเงินทุนการศึกษาให้กับเด็กในหมู่บ้านที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 คนละ 100 บาท ส่วนมากให้ปีละ 10 คน ซึ่งการให้ทุนการศึกษาจะไม่จำกัดจำนวนนักเรียน ในการคัดเลือกเด็กเพื่อรับทุนนั้นจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการกลุ่มที่จะไปปรึกษากับผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อคัดเลือกเด็กที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม คือ เป็นเด็กที่เรียนพอใช้แต่มีฐานะยากจนและพ่อแม่ไม่พร้อมที่จะสนับสนุนเด็กได้

4.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาของมนุษย์จำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน โดยแต่ละลักษณะประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1. ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชีวิตผู้นั้นหรือกลุ่มนั่นเอง 2. ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ความคิดของผู้อื่นจากประสบการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มอื่น 3. ส่วนที่ตนสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตัวเองและจากคำบอกเล่าสั่งสอนของผู้อื่น (พิทยา สายหู, ม.ป.ป.) ส่วนต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นถือเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ชุมชนในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีกระบวนการถ่ายทอดหลายรูปแบบทำหน้าที่ถ่ายทอดทั้งทางตรงและทางอ้อมให้แก่สมาชิกบ้านสุขสมบูรณ์ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

4.2.1 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล

- 1) ครอบครัวและเครือญาติ
- 2) ชาวบ้านผู้สูงอายุ
- 3) ผู้เป็นภูมิปัญญา

4.2.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน

- 1) กลุ่มเพื่อน
- 2) กลุ่มอาชีพ
- 3) กลุ่มผู้นำ

4.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

4.2.1 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล

การถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญา อันเป็นเนื้อหาสำคัญในกระบวนการนั้น สามารถแยกอธิบายได้จากผลการศึกษาในระดับบุคคล 3 กลุ่ม คือ ครอบครัวและเครือข่ายชาวบ้านผู้สูงอายุ ผู้เป็นภูมิปัญญา ได้ดังนี้

1) ครอบครัว และเครือข่าย

สถาบันครอบครัวซึ่งถือเป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมที่มีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยวิธีการกลมกลืนทางสังคม โดยมีบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ลุงป้า รวมถึงเครือญาติเป็นทั้งผู้ถ่ายทอดและเรียนรู้ ครอบครัวชนบทในภาคอีสานส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายมีสมาชิกอยู่ด้วยกันประมาณ 5-10 คน ต่อหนึ่งครอบครัว และจะตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตพื้นที่เดียวกัน ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาในการทอผ้าให้แก่สมาชิกและลูกหลาน ทั้งในทางตรงและทางอ้อมด้วยวิธีการสอนตัวต่อตัว การบอกเล่า การอธิบาย การปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้เห็น โดยเฉพาะในขั้นตอนการย้อมสีสมาชิกภายในครอบครัวต้องร่วมมือช่วยเหลือกัน เช่น พ่อบ้านช่วยหาเปลือกไม้ ปรับปรุงอุปกรณ์การทอผ้า ลูกช่วยแม่เตรียมเส้นด้ายหรือย้อมสี และมีการจดบันทึกเพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการย้อมสีว่า แต่ละครั้งที่ย้อมใช้เปลือกอะไร ปริมาณ เท่าไร โดยต้องเก็บเศษผ้าติดไว้ทุกครั้ง หากบุคคลใดไม่สามารถเขียนหนังสือได้ก็จะให้ลูกหลานเป็นคนจดบันทึก ลูกหลานก็จะซึมซับเอาความรู้ที่ได้จากการเห็นทุกวันและจากการปฏิบัติจริง

นายวัชร บัวศรี เล่าถึงวิธีการถ่ายทอดและเรียนรู้ว่า "หลังจากกลับมาจากกรุงเทพฯ มาทำงานในหมู่บ้านเห็นแม่และพี่สาวมัดหมี่ทอผ้าทุกวัน เลยเข้าไปช่วยในการมัดหมี่" ในบางครั้งสมาชิกในครอบครัวต้องช่วยในกิจกรรม โดยเฉพาะเด็ก ๆ จะได้รับการอธิบายและปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง แม่เกตุ หล้าปุย เล่าว่า "หลานยายอยู่ ป.4 กลับมาจากโรงเรียนก็มาช่วยยายปั่นด้าย บางครั้งช่วยทอผ้า ขึ้นแรกก็ทอผ้าพื้นก่อน" การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจากบุคคลหนึ่งที่เป็นเครือญาติอันเกิดจากการต้องการรายได้ ซึ่งการถ่ายทอดการทอผ้าแก่สมาชิกในครอบครัวนั้นไม่ถือว่าเป็นการบังคับขึ้นอยู่กับความต้องการ การใฝ่รู้ของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว สมาชิกครอบครัวเดียวกันจะได้รับการถ่ายทอดไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความสนใจ ซึ่งใครสนใจก็ได้รับการถ่ายทอดมากจนสามารถทอผ้าได้ แต่การถ่ายทอดจากเครือญาติหรือสมาชิกในครอบครัวสมัยก่อนถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นโดยเฉพาะผู้หญิง เพราะเมื่อแต่งงานมีครอบครัวต้องทอผ้าให้ได้ ซึ่งในการถ่ายทอดนั้นจะใช้สื่อบุคคลและอุปกรณ์จริงที่ใช้ในการทำงาน เนื้อหาไม่มี

หลักสูตรที่แน่นอน ถือว่าเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ซึ่งจะมีปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้ตลอดเวลา หากลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัวและชุมชนไม่เข้าใจสามารถซักถามและได้ตอบได้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในระดับนี้มีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ครอบครัวเป็นสถาบันหลักในการถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายสู่ลูกหลาน เป็นการถ่ายทอดความรู้เบื้องต้น ความคิดและทัศนคติ เทคนิค วิธีการและความชำนาญโดยการลงมือปฏิบัติจริง โดยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้ประเมินผล สำหรับระบบเครือญาติมีการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กลุ่มญาติมิตรมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลาน ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ เทคนิคบางประการที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น เทคนิคการย้อม การออกแบบลวดลาย หรือการปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับงานในอาชีพ ทำให้เกิดความหวงแหนในคุณค่า แม่ทองดี สมัยภักดี เล่าถึงกระบวนการถ่ายทอดว่า “ยายทอดผ้าตั้งแต่อยู่ ป.4 ไม่ได้เรียนหนังสือเพราะต้องออกมาทำมาหากิน อาศัยดูจากแม่แล้วมาหัดทอดผ้ามาเรื่อยๆ” จากคำบอกเล่าของแม่ทองดีพบว่า ผู้ให้ ผู้รับและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดในกระบวนการกล่อมเกล่าที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตั้งแต่ดั้งเดิมนั้น พ่อแม่มีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะลูกตั้งแต่แบบแผน คุณลักษณะ การปฏิบัติตน จารีตประเพณี เพื่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ ระบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส บทบาทของปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนแก่บุตรหลานและสมาชิกชุมชนสืบไป

ในด้านการเลือกสรรทรัพยากรในการย้อมสีผ้าทอนั้น แม่บ้านจะเลือกทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นหลัก โดยไม่คิดว่าจะเอาสีอะไร แต่จะดูต้นไม้อะไรในชุมชนก่อนว่ามีต้นอะไร จากนั้นดูว่าแต่ละเดือนจะทอดผ้าส่งสีอะไร ส่วนมากพ่อบ้านเป็นผู้ไปเอาวัตถุดิบมาให้ และจะมีความรู้ในเรื่องพืชให้สีมากกว่าแม่บ้าน พ่อบ้านบางคนมีความสามารถที่จะทอดผ้าและเตรียมอุปกรณ์การย้อมสีได้ ตลอดจนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการย้อมสีกับแม่บ้าน อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ซึ่งเกิดจากการได้เรียนรู้ได้เห็นอยู่ทุกวัน จากประสบการณ์ตรงทั้งจากแม่บ้าน จากบ้านใกล้เคียง ซึ่งบ้านสุขสมบูรณ์เกือบทุกครัวเรือนมีกิจกรรมการทอดผ้าย้อมสีธรรมชาติถึง 90 % ของชุมชน โดยมีการแบ่งงานกันภายในชุมชน หากบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทอดผ้า จะมีแบ่งกับญาติไปช่วยกันทอ แสดงให้เห็นถึงการแบ่งปันรายได้ และความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนอีสานที่มีระบบการแบ่งปันแบบพี่น้อง คนมีมากก็แบ่งให้คนมีน้อย โดยไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนเป็นหลัก แม่สมภาร อินทพันธ์นอก เล่าถึงการแบ่งงานภายในเครือญาติว่า “ในการทอดผ้าแต่ละเดือนจะแบ่งทอคนละครึ่งกับน้องสาวเพราะ

น้องสาวไม่มีรายได้ โดยน้องสาวจะมาย้อมสีด้วย ทั้งย้อมด้วยทางยีนและทางขวาง จะทำให้ได้สีเหมือนกันและลายเดียวกัน ก่อนจะแบ่งกันไปทอ"

2) ชาวบ้านผู้สูงอายุ

ลักษณะโครงสร้างสังคมชนบททางภาคอีสาน มีระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมโดยการเคารพผู้อาวุโสเป็นหลัก ซึ่งเอื้อต่อการเกิดระบบการรวบรวมเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มาจัดเป็นกระบวนการถ่ายทอดและสั่งสอนอย่างง่าย ที่ไม่มีพิธีรีตรอง ทักษะของผู้อาวุโสที่เก่งในด้านการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติดั้งเดิมประกอบกับทักษะการปรับประยุกต์จากภูมิปัญญาใหม่ เสมือนการสร้างเนื้อหาความรู้หลากหลายเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะการออกแบบลวดลาย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จะเกิดได้ทุกแห่ง ทุกเวลา โดยมีเนื้อหาที่พัฒนาจากพื้นฐานทักษะของผู้อาวุโส

จากโครงสร้างทางสังคมบ้านสุขสมบูรณ์เริ่มจากครอบครัวขยาย มีเครือญาติและเพื่อนบ้านอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ขณะเดียวกันเด็กในชุมชนได้เข้าเรียนในโรงเรียนตามระบบการศึกษาภาคบังคับ ส่งผลให้โอกาสการเรียนรู้เรื่องการทอผ้าจากผู้อาวุโสและคนในชุมชนมีน้อย เนื่องจากเวลาที่เด็กจะต้องใช้ไปกับการเรียนในแต่ละวัน ประกอบกับความสนใจของเด็กๆ ในด้านอื่นที่นอกเหนือจากการทอผ้า ก็อาจเป็นอุปสรรคต่อความสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องดังกล่าว แต่ยังมีเด็กบางคนที่สนใจและยังให้ความสำคัญกับการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติอยู่ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่า ในครอบครัวเด็กบางคนมีกิจกรรมการทอผ้าเป็นหลัก รวมทั้งการที่เด็กได้อาศัยอยู่ในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียงกับผู้อาวุโสที่มีความสามารถ ก็ย่อมทำให้เด็กเกิดความนิยม ศรัทธาและพยายามที่จะเรียนรู้ โดยการเอาแบบอย่างจากผู้อาวุโสนั้น ซึ่งถือว่า ผู้อาวุโสได้มีบทบาทในทางอ้อมต่อการถ่ายทอด ซึ่งไม่ได้ทำให้คุณค่าของภูมิปัญญาในการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติหมดไป

3) ผู้เป็นภูมิปัญญา

ผู้ที่เป็นภูมิปัญญาในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนว่ามีความสามารถในการผลิต คิดค้นผลิตภัณฑ์หรือออกแบบผลิตภัณฑ์ ตลอดจนผู้ที่สามารถผลิตผ้าทอมือ ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมผ้าถึงขั้นตอนการทอเป็นผืนผ้าได้อย่างสวยงาม แม่เฮ่น พรหมเมืองขวา ถือเป็นผู้มีความสามารถคนหนึ่งในการสืบเสาะออกแบบลวดลาย โดยอาศัยประสบการณ์ที่สะสมมาจากผู้ปกครองให้ฝึกหัดมัดหมี่หรือออกแบบลายตั้งแต่ยังเด็ก แม่เฮ่น พรหมเมืองขวา ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่สมาชิกเป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะทางตรงโดยวิธีการบอกเล่า แนะนำ และการปฏิบัติจริง ตลอดจนการอธิบายด้วย
 เนื้อหาการถ่ายทอด คือ วิธีการมัดหมี่ ให้เกิดลายออกมาเป็นที่พอใจของตลาด ตลอดจนมีบทบาท
 ทางอ้อมในการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างในเรื่องการออกแบบ ด้วยนิสัยเป็นคนช่างคิด ช่างจำ
 และรู้จักปรับประยุกต์สิ่งที่มีอยู่

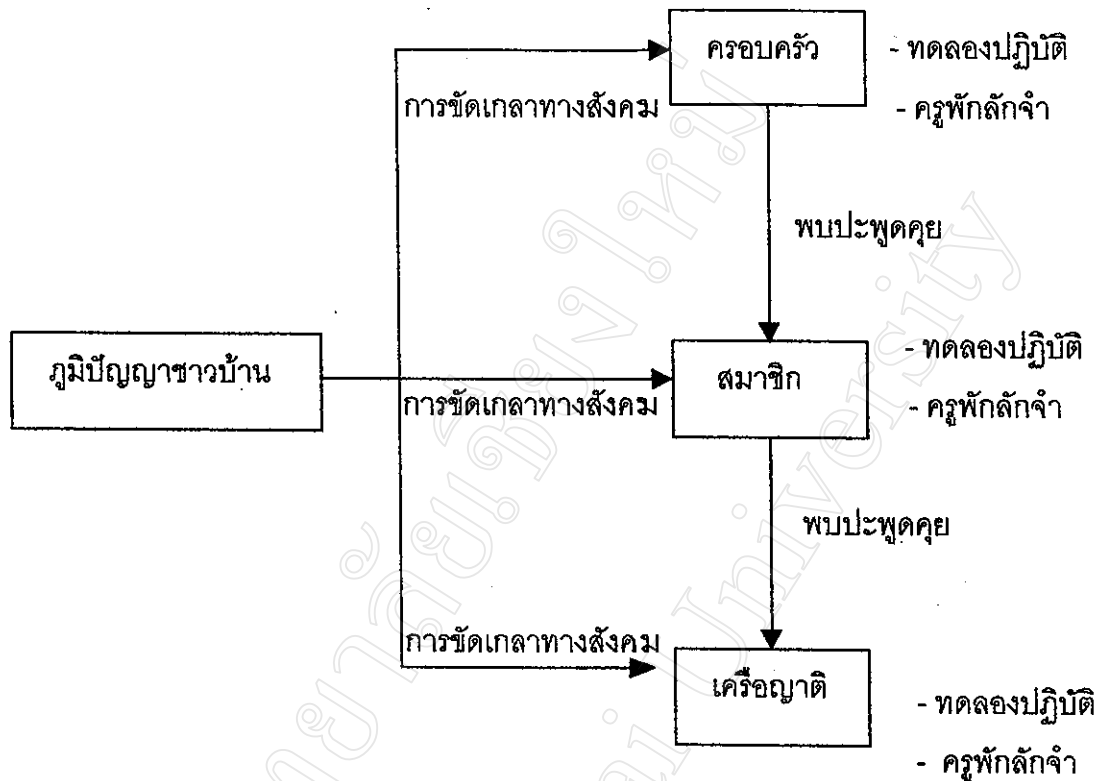
ส่วนผู้ที่เป็นภูมิปัญญาใหม่ในชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ คือ คุณวัชระ
 บัวศรี อายุ 25 ปี เป็นผู้คิดค้นอุปกรณ์เพื่อทุนแรงในขบวนการผลิตผ้าทอมือ โดยอาศัยความรู้จาก
 การไปทำงานที่ร้านซ่อมจักรยานยนต์ ในจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากเป็นคนไม่หยุดนิ่ง ก็ย้าย
 เข้าไปทำงานซ่อมในกรุงเทพฯ แล้วตัดสินใจย้ายกลับมาดำรงชีพที่บ้านเกิดเช่นเดิม เช่น
 ชาวชนบททั่วไปเมื่อเข้าทำงานในเมืองแล้วเก็บเงินได้ ก็จะนำมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพต่อไป
 เมื่อกลับบ้านก็เห็นแม่มัดหมี่ เพื่อทอส่งร้านและพี่สาวช่วยแม่อยู่อย่างนั้นทุกวัน จึงเกิดความคิด
 จากประสบการณ์พื้นฐานเดิมที่เคยได้ไปเรียนงานซ่อมมา (ระบบการศึกษานอกระบบที่เรียนรู้จาก
 การปฏิบัติจริง) ได้สร้างอุปกรณ์ทุนแรงที่เรียกว่า “เครื่องมัดหมี่” โดยอาศัยหลักการทำงานของ
 มอเตอร์ และจากการได้มีโอกาสไปดูงานที่อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ. 2540
 ก็กลับมาประยุกต์ใช้ที่หมู่บ้านของตน โดยข้อดีของอุปกรณ์นี้ คือ ทำให้เส้นด้ายมีความสม่ำเสมอ
 สะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลา ทำได้ในปริมาณมาก สมาชิกกลุ่มทอผ้าก็มาว่าจ้างในราคาหมี่หัวละ
 25 บาท ในแต่ละวันสมาชิกจะมาจ้างให้มัดหมี่ประมาณ 10 หัว คุณวัชระ บัวศรี เล่าถึงการ
 คิดค้นภูมิปัญญาใหม่ว่า “ที่ประดิษฐ์เครื่องนี้ขึ้นมา ก็อยากให้ทุกคนในหมู่บ้านสบาย ใครอยาก
 เข้ามาฝึกก็อนุญาตจะได้มีคนสืบทอด แต่คนในชุมชนส่วนมากจะกลัวระบบการทำงานเครื่อง
 มากกว่าเพราะเสียงดังและใช้ความเร็วสูง” เนื้อหาที่ถ่ายทอด คือ เทคนิคในการใช้เครื่องมัดหมี่
 ส่วน วิธีการ คือ การปฏิบัติให้เห็นจริง สื่อที่ใช้ก็เป็นอุปกรณ์ในการสอนคือเครื่องมัดหมี่ แม่โสม
 โลหา เล่าถึงเครื่องมัดหมี่นี้ว่า “เครื่องนี้ช่วยทุนแรงและเวลาได้ดีมาก จากสมัยก่อนที่ต้องมานั่ง
 มัดเอง เมื่อยก็เมื่อย”

นอกจากนี้คุณวัชระ บัวศรี ได้ประดิษฐ์เครื่องช่วยทุนแรงอีก คือ
 เครื่องมัดหมี่ โดยใช้ต้นทุนในการสร้างเครื่องนี้ประมาณ 700 บาท ซึ่งเครื่องนี้จะเน้นที่ความสะดวก
 สบายและง่ายต่อการใช้ประโยชน์สามารถให้ผู้สูงอายุกล้าใช้ได้ กรณีเครื่องมัดหมี่สมาชิกจะไม่สั่ง
 ซื้อเนื่องจากงบประมาณในการสั่งซื้อสูงแต่จะขอยืมใช้ โดยอาศัยความคุ้นเคยในความเป็นคนใน
 หมู่บ้านเดียวกัน อันเป็นการจรรโลงไว้ซึ่งวัฒนธรรมการผลิตและวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ตลอด
 จนความสามัคคีกลมเกลียว แบ่งสรรผลประโยชน์ตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของ

สมาชิกในชุมชน นำมาซึ่งการพึ่งตนเองของชุมชน โดยอาศัยการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาใหม่กับภูมิปัญญาดั้งเดิม

การถ่ายทอดในระดับบุคคลนั้น สามารถแบ่งได้เป็นการเรียนรู้ในระดับครอบครัว เครือญาติ ได้แก่ ยายสอนแม่ แม่สอนลูก ยายสอนหลาน แม่สอนลูกสะใภ้ ผู้ที่เป็นภูมิปัญญา สุดท้ายคือ ผู้สูงอายุ การถ่ายทอดในระดับนี้ค่อนข้างจะใช้เวลาาน ผู้ถูกสอน จะเริ่มสะสมประสบการณ์ในแต่ละขั้นตอน ความรู้เรื่องเทคนิคต่างๆ การถ่ายทอดระดับนี้จะดีกว่าระดับอื่น ๆ จนผู้ถูกสอนสามารถทำเองได้ทุกขั้นตอน บางครั้งผู้ถูกสอนจะเก่งกว่าผู้สอน ด้วยการใส่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เข้าไป เช่น แม่เอน พรหมเมืองขวา เล่าถึงการถ่ายทอดเทคนิคในการมัดหมี่ว่า "ลูกของแม่สมหมาย จุปมาโท เมื่อก่อนทอผ้าไม่เป็น ย้อมสีก็ไม่เป็น พอมาฝึก มาหัดมัดหมี่ โดยถามจากแม่บ้าง ฝึกกับคนข้างบ้านบ้าง เดียวนี้สามารถมัดหมี่และสร้างลายได้เก่งและสวยกว่าแม่อีก" การถ่ายทอดในระดับนี้ ผู้ถูกสอนจะได้ฝึกปฏิบัติขั้นตอนง่ายๆ เมื่อทำได้ก็จะเริ่มได้รับการสอนให้ทำสิ่งที่ยากขึ้นเรื่อยๆ แต่หลายอย่างที่ต้องใช้วิธีสังเกตและจดจำเอง

การถ่ายทอดในระดับบุคคล เป็นการเรียนรู้ของบุคคลหนึ่งซึ่งสามารถเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างรอบ ๆ ตัวเอง โดยได้รับการสั่งสอนจากคนในครอบครัว อาทิ เช่น ผู้สูงอายุ ญาติพี่น้อง ที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาในชีวิตประจำวันหรือปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่กล้าพูดกับบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เช่น ลูกหลานเข้าไปในป่ากับพ่อ แม่ แล้วเรียนรู้ว่าพืชชนิดไหนให้สี มีเทคนิคในการดูอย่างไร จะต้องใช้วิธีการเอาเปลือกมาอย่างไร ดังนั้น การเรียนรู้ของแต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีประสบการณ์และพื้นฐานชีวิตที่ต่างกัน ในชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านหรือองค์ความรู้ที่มีมาแต่เดิม จึงเป็นลักษณะของการถ่ายทอดในระบบครอบครัว เครือญาติ ผู้สูงอายุและผู้ที่เป็นภูมิปัญญา ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง ดังแผนภูมิ 5 จะเห็นได้ว่าการถ่ายทอดระดับนี้ จะมีวิธีการถ่ายทอดโดยอาศัยการกลมเกลียวทางสังคม การพบปะพูดคุย และการทดลองปฏิบัติ ซึ่งบุคคลดังกล่าวเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับการถ่ายทอด ตลอดจนสอดแทรกเนื้อหาการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ ความเชื่อในด้านต่าง ๆ ไปด้วย

แผนภูมิ 5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล

4.2.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน

การถ่ายทอดและการเรียนรู้ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญในกระบวนการสามารถแยกอธิบายได้จากผลการศึกษาในระดับกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำ ได้ดังนี้

1) กลุ่มเพื่อน

จากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของภาคอีสาน คือ มีการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้าน เป็นครอบครัว โดยมีทัศนะในการใช้ชีวิตว่าอยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพราะขัดจำกัดทางกายภาพและภูมิปัญญา มีการไปมาหาสู่กันได้ง่าย ทำให้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันเสมอ ตลอดจนมีการพบปะกันในการออกไปร่วมกิจกรรมงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ เช่น ออกพรรษา เข้าพรรษา บุญบั้งไฟ บุญผะเหวด สังเกตได้ว่างานประเพณีของภาคอีสานส่วนมาก จะมีผ้าเป็นองค์ประกอบในงานบุญ เช่น งานบุญผะเหวด ต้องใช้ผ้าทอเพื่อนำมาตัดแปลงเป็นตุ่งหรือธง อันเป็นสัญลักษณ์ว่ามีงานบุญเกิดขึ้น ตลอดจนการแต่งกายของคนในชุมชน ผู้ที่สนใจเรื่องการ

แต่งกายก็จะปรึกษากันเรื่องการทอผ้า ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเกิดขึ้น สื่อที่ใช้เป็นอุปกรณ์ในขณะนั้น ส่วนเนื้อหาไม่มีหลักสูตรที่แน่นอนเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

2) กลุ่มอาชีพ

ปัจจุบันกลุ่มอาชีพของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทอผ้า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอสม. กลุ่มธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ แต่ละกลุ่มมีความโดดเด่นและมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มอาชีพมีบทบาทในการเป็นผู้ปฏิบัติและผู้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการทอผ้าก็อยู่ในกลุ่มนี้ ทำให้กลุ่มอาชีพมีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมในการถ่ายทอด สำหรับวิธีการในการถ่ายทอด เป็นการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้กัน การอธิบาย การแนะนำ การปฏิบัติจริง ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว โดยเฉพาะกิจกรรมในรอบ 1 เดือนของกลุ่มทอผ้าจะมีกิจกรรมที่ต้องพบปะพูดคุยกันเสมอ เช่น ในวันวัดความยาวของผ้า วันรับด้ายไปทอ วันรับเงิน และวันย้อมสีธรรมชาติ หากสีนั้นไม่ตรงตามความต้องการหรือคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ต้องมีการพูดคุยและหาแนวทางแก้ไข เนื้อหาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการออกแบบลวดลายและการควบคุมคุณภาพของผ้า โดยเนื้อหาจะไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน เวลาที่ใช้เป็นการเรียนรู้และคิดค้นตลอดเวลา โดยเฉพาะในเรื่องสีที่เกิดจากกระบวนการย้อมมักจะเกิดปัญหาและด้วยภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ก็เกิดการพัฒนาผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่ที่เข้ามาจากภายนอกส่งผลให้เกิดภูมิปัญญาที่บูรณาการแล้ว โดยเฉพาะการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเครือข่ายกลุ่มย้อมสีผ้า โดยจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในทุก ๆ เดือน อันเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างชุมชนอีกทางหนึ่ง ตลอดจนการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้แพร่หลายมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมการทอผ้าในครัวเรือนมีมากขึ้น ในปัจจุบันพ่อบ้านต้องช่วยแม่บ้านประกอบกิจกรรมการทอผ้าเกือบทุกขั้นตอน เพื่อให้เสร็จภายในวันที่ 2 ของเดือน โดยต้องนำผ้าไปส่งกับคณะกรรมการกลุ่มและคณะกรรมการก็จะนำไปส่งให้กับกลุ่มแม่ข่าย สามารถแบ่งทำกิจกรรมการทอผ้าของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ในรอบ 1 เดือน ยกเว้นเดือนธันวาคมซึ่งจะไม่มีทอผ้า เพราะต้องทำการปิดบัญชีเพื่อรวบรวมยอดขายใน 1 ปี ดังนี้

ตาราง 1 กิจกรรมของสมาชิกกลุ่มทอผ้าในรอบ 1 เดือน มีดังนี้

วันที่	กิจกรรม
2	วันวัดขนาดของผ้า
3	วันนำผ้าไปส่งร้านแพรวพรรณในตัวจังหวัดขอนแก่น
4	วันรับเงิน
5	วันรับด้ายไปทอ
6 - 18	วันที่ย้อมสีด้าย, เตรียมทูก, เตรียมทอผ้า
19 - 1	วันที่ทอผ้า

หมายเหตุ : ระยะเวลาอาจคลาดเคลื่อนได้ในบางกรณีที่ด้ายมาส่งไม่ทันตามกำหนดหรือกลุ่มที่รับรายการสั่งสินค้า (Order) มาเพิ่ม จะต้องส่งผ้าในภายในวันที่ 10 ของเดือน

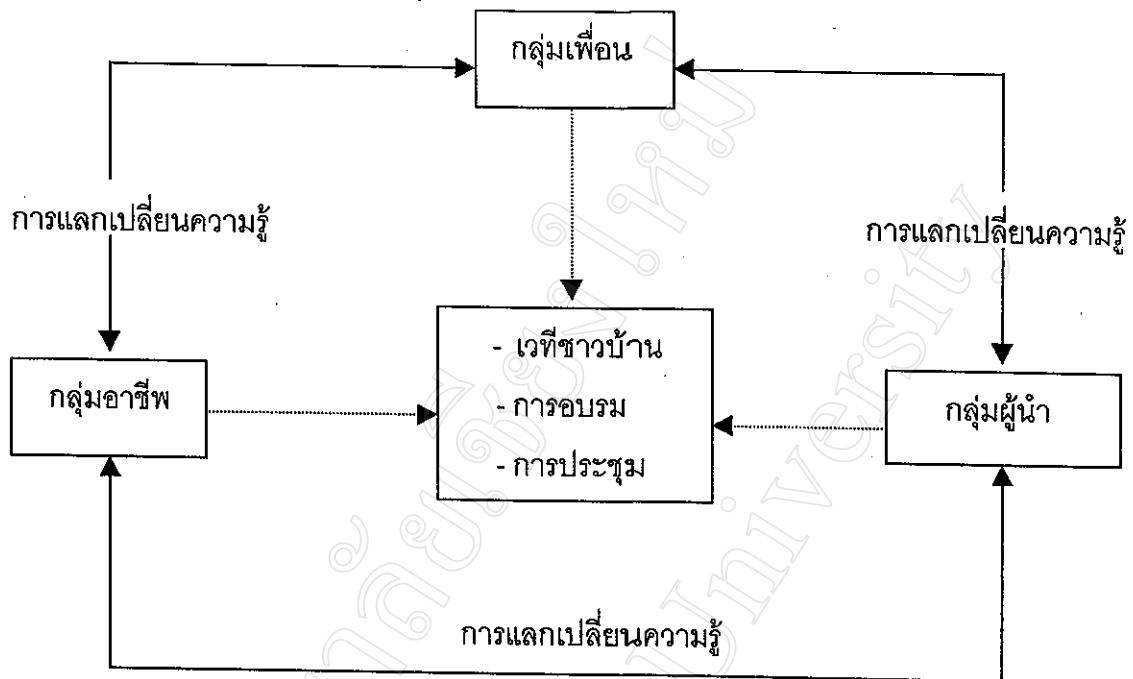
3) กลุ่มผู้นำ

ผู้นำในชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ มีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างกันไป ผู้นำกลุ่มทอผ้าจะมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความสามารถสูงกว่าสมาชิก มีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์และติดต่อประสานงานเป็นส่วนใหญ่ โดยการจัดฝึกอบรม การสาธิตหรือการนำสมาชิกไปศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น การจัดไปดูงานที่ประเทศลาวเกี่ยวกับการสาธิตการทอผ้า ตลอดจนลวดลายต่างๆ ผู้นำกลุ่มทอผ้าได้ส่งสมาชิกไปดูงานเพื่อสร้างแรงจูงใจ ส่งเสริมให้สมาชิกเกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้กรรมวิธีในการสร้างผลิตภัณฑ์ และการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าต่อไป ส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ผู้นำที่เป็นสตรีสูงอายุนจะเป็นผู้มีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมแก่ลูกหลาน โดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรงโดยการบอกเล่าสาธิตให้ดู และการปฏิบัติให้เห็นจริง ส่วนทางอ้อมเป็นการให้คำแนะนำเรื่องการปฏิบัติ และเรื่องความเชื่อต่างๆ ตลอดจนประเพณีตนให้เป็นแบบอย่าง

การถ่ายทอดภายในชุมชนของบ้านสุขสมบูรณ์ เป็นการถ่ายทอดในระดับกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นการถ่ายทอดระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเดียวกันหรือเพื่อนบ้านที่อยู่บ้านใกล้เคียง หรือภาษาในหมู่เครือญาติเดียวกัน ซึ่งในชุมชนมีกลุ่มทางสังคมมากมายแยก

ได้เป็น กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำ ซึ่งในระดับนี้จะใช้เวลาในการถ่ายทอดน้อยกว่าในระดับแรก แต่จะมีผลต่อการถ่ายทอดทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผู้สอนจะสอนให้ทดลองปฏิบัติจริงเลย แต่พอมีปัญหาผู้สอนจะแนะนำไปที่ละขั้นตอน วิธีนี้ผู้เรียนจะต้องมีไหวพริบเร็ว เข้าใจง่ายและต้องตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะเรียนให้ได้ หากมีการเปลี่ยนใจในขณะที่เริ่มเรียน ต่อไปจะไม่มีผู้ใดสอนอีก เพราะถือว่า บุคคลนั้นเป็นคนไม่มีความรับผิดชอบไม่มีความอดทน สอนไปก็เสียเวลาไม่มีประโยชน์โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ เนื่องจากกฎกติกาของกลุ่มที่ต้องให้สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติตามแม่ข่าย อะปะเม เล่าถึงกติกาของกลุ่มว่า “หากสมาชิกในกลุ่มไม่นำผ้าไปล้างเกิน 4 เดือน หรือไม่เข้าร่วมประชุมเกิน 4 ครั้งต่อปี ก็จะถูกให้ออกจากกลุ่ม ซึ่งสมาชิกในกลุ่มทุกคนจะเข้าใจและยอมรับในกฎ”

กลุ่มทางสังคมของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ จะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะระยะทางไม่ไกล ประกอบกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีสูง จึงมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน โดยแต่ละบุคคลจะพยายามที่จะประพฤติปฏิบัติตามกฎกติกาของกลุ่มเพื่อไม่ให้ตัวเองหรือครอบครัวถูกตัดความสัมพันธ์ออกจากกลุ่มเพราะนั่นหมายถึง การไม่สามารถอยู่ในชุมชนได้หรืออยู่อย่างลำบากเพราะคนในชุมชนจะมองว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว จะไม่ได้รับการช่วยเหลือจากคนในชุมชน ซึ่งเป้าหมายของการเรียนรู้ในระดับนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้ สามารถเขียนเป็นแผนภูมิ การเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ในระดับชุมชน ดังแผนภูมิ 6

แผนภูมิ 6 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน

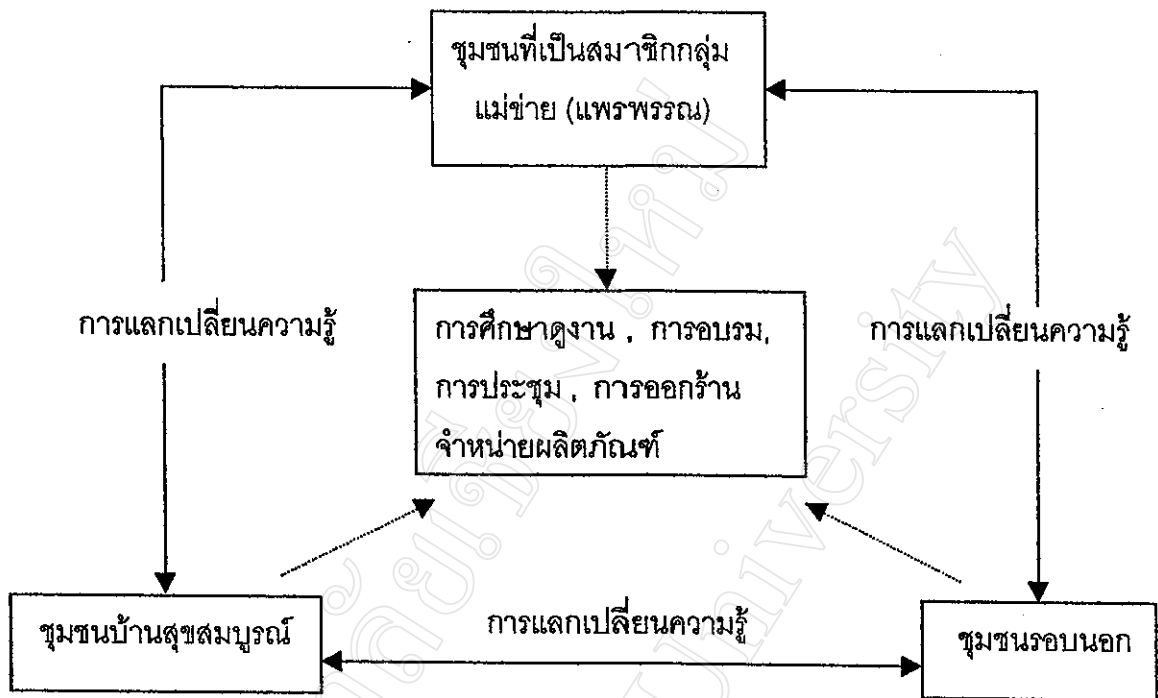
4.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

การถ่ายทอดระหว่างชุมชน คือ การถ่ายทอดระหว่างหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภออื่น ที่เป็นสมาชิกการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในกลุ่มแพรวพรรณ (กลุ่มแม่ข่ายที่จังหวัดขอนแก่น) ตลอดจนชุมชนที่ต้องการดำเนินธุรกิจย้อมสีธรรมชาติ นับตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาได้มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้กันทั้งในกลุ่มแม่ข่ายและกลุ่มที่มีความต้องการในการดำเนินกิจกรรมด้านกิจกรรมกลุ่มทอผ้า เช่น การเข้ามาศึกษาดูงานในปีที่ผ่านมาในช่วงเดือนกันยายน 2543 มีกลุ่มที่ดูงานมาจากต่างจังหวัด โดยเข้ามาพักอยู่ในหมู่บ้าน แบ่งให้พักครัวเรือนละ 2-3 คน ซึ่งครัวเรือนจะเป็นผู้ถ่ายทอดให้ โดยการถ่ายทอดในระดับนี้ ผู้เรียนมักจะไม่ค่อยได้รับความรู้ด้านรายละเอียดปลีกย่อยมากนัก

การถ่ายทอดระดับชุมชนส่วนหนึ่ง เกิดจากการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลและกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น เวทีการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน พิธีกรรมและความเชื่อของบุคคล ตลอดจนผู้นำมีบทบาทในการถ่ายทอดโดยเป็นผู้เชื่อมต่อความรู้กับชุมชนภายนอกจากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์มีการแลกเปลี่ยนกันตลอดเวลาโดยเฉพาะช่วงสิ้นเดือนจะมีกิจกรรมการอบรม สัมมนาเรื่องการย้อมสีธรรมชาติในแต่ละหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่ม

แพรรพชนโดยจะเวียนกันจัดภายในกลุ่ม ส่วนมากจะเป็นเรื่องของความตระหนักในปัญหาความขาดแคลนวัตถุดิบในการผลิต โดยการคิดค้นหาวิธีการเพิ่มวัตถุดิบ เช่น การนำเมล็ดฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองมาปลูกเพิ่ม รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอื่นๆ เช่น ด้านการเกษตรผสมผสาน โดยเฉพาะสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มแพรรพชน จะมีการพูดคุยกันในเรื่องการแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชที่ให้สีเขียว เพื่อนำมาปลูกในพื้นที่หมู่บ้านของตน ในกระบวนการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติของชาวบ้านสุขสมบุญนั้น เป็นที่น่าสนใจของชาวต่างประเทศอย่างมาก สังเกตได้จากการเข้ามาศึกษางานในหมู่บ้านสุขสมบุญที่ผ่านมาในปี พ.ศ. 2544 มีชาวต่างประเทศได้เข้ามาศึกษาดูงานและเข้ามาพักในชุมชน โดยเข้ามาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นโครงการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายการผลิตสิ่งทอพื้นบ้านร่วมกับประเทศญี่ปุ่น เป็นระยะเวลา 1 ปี

จากแผนภูมิ 7 จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านสุขสมบุญมีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้จากชุมชนรอบนอก ตลอดจนชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มแพรรพชน โดยการแลกเปลี่ยนความรู้กันและการพบปะพูดคุย โดยมีกิจกรรมเป็นสื่อ เช่น การออกร้านจำหน่ายสินค้าของกลุ่มแพรรพชนตามต่างจังหวัด เช่น กรุงเทพฯ จังหวัดใกล้เคียง โดยโครงสร้างการบริหารงานของกลุ่ม ในการสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มออกร้านจำหน่ายสินค้าโดยกำหนดให้ใน 7 หมู่บ้านต้องส่งตัวแทนเพื่อไปจำหน่ายสินค้า เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้พบเห็นปัญหาและอุปสรรคในการผลิตภัณฑ์สินค้า การตลาดหรือการอบรมร่วมกันในการฝึกย้อมสีธรรมชาติ

แผนภูมิ 7 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง 3 ระดับที่กล่าวมา จากการศึกษาพบว่า กลุ่มที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการผลิตผ้าทอพื้นเมืองนั้น คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในระดับบุคคล เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดระดับนี้เป็นการทดลองด้วยตนเอง เมื่อเห็นคนอื่นทำก็คิดจะทำให้ได้ โดยผู้เรียนมีอิสระที่จะเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เยาวลักษณ์ อภิชิตวิไล และคณะ (2542) ในเรื่อง แบบแผนการเรียนรู้เกี่ยวกับชนบทไทย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พบว่า การถ่ายทอดความรู้ในชนบทจะเป็นแบบไม่เป็นทางการ จะเกิดจากกระบวนการทำงานร่วมกันในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ การถ่ายทอดเช่นนี้ จึงไม่จำกัดขอบเขตว่าเป็นวิชาใด หัวข้อใด ผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกศึกษา ผู้ถ่ายทอดก็จะสอนในประเด็นที่ผู้เรียนสนใจ ฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดจึงเกิดประโยชน์ทั้งผู้เรียนและผู้ถ่ายทอด

กระบวนการถ่ายทอดในระดับนี้ จะเป็นความต้องการเลียนแบบโดยการได้เห็นบุคคลอื่น ๆ ที่ปฏิบัติมาแล้วประสบผลสำเร็จ ทำให้เกิดแรงจูงใจจากความสำเร็จในอาชีพของคนรุ่นก่อน อันทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าระดับบุคคลมีประสิทธิภาพพอกว่ากลุ่มอื่น เนื่องจากใช้เวลาในการถ่ายทอดแบบค่อยเป็นค่อยไป สอดคล้องกับ ทูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535) ที่ทำการวิจัยในเรื่อง ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้ใน

ท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มจากการถ่ายทอดในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกับผู้สอน คือ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียน คือ ลูกหลานหรือเครือข่ายที่มีแรงจูงใจจากความสำเร็จในอาชีพของคนรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้จึงเกิดขึ้นตลอดเวลา

ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ในเรื่องการผลิตผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาตินี้ มาจากสถานการณ์งานหัตถกรรมในปัจจุบันที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและระบบการตลาดที่เป็นปัญหาในด้านการแข่งขันรวมทั้งกระบวนการผลิต เกิดการแข่งขันการผลิตที่แบ่งแย่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ที่เริ่มมีการตัดราคาของผลิตภัณฑ์กำลังเกิดขึ้น เกิดคู่แข่งขึ้นในการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านนี้ พบว่ามีประเด็นปัญหาอยู่ 3 ประเด็น คือ

1) การแข่งขันในเรื่องการผลิตผลิตภัณฑ์สิ่งทอพื้นบ้าน มีผู้ผลิตสินค้าประเภทสิ่งทอที่เป็นคู่แข่งกับกลุ่มแพรวพรรณ (กลุ่มแม่ข่าย) เริ่มมีปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งกลุ่มที่เป็นคู่แข่งในการดำเนินกิจกรรมที่มีอยู่ภายในเขตจังหวัดขอนแก่น พอจำแนกได้ ดังนี้

- กลุ่มโรงงานทอผ้าไหม กลุ่มโรงงานทอผ้าไหมเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากและเป็นที่ยอมรับทั่วไปของจังหวัดขอนแก่น มีมากกว่า 5 โรงงานขึ้นไป ซึ่งผลิตภัณฑ์เป็นผ้าไหมที่เรียบดูมันเงาและมีลวดลายมาก มีทั้งผ้าพื้นและผ้าลายดอก

- กลุ่มโรงงานทอผ้าย้อมสีเคมี กลุ่มผู้ประกอบการนี้ ได้แก่ ร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง เช่น ร้านพระธรรมพันธ์ หรือจากกาที่รับซื้อมาจากชาวบ้าน เพื่อนำมาจำหน่าย รวมทั้งกลุ่มชาวบ้านที่มีกิจกรรมทอผ้า เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากแต่ไม่มีความแน่นอน

- กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีการพัฒนาโดยองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานราชการ ซึ่งเริ่มมีเป็นจำนวนมากในปัจจุบันและเป็นปัญหาต่อกลุ่ม เนื่องจากทำให้มีคู่แข่งเกิดขึ้นจำนวนมาก ส่งผลต่อการจำหน่ายที่ต้องปรับตัวเพื่อการแข่งขันตลอดเวลา ในขณะที่ตลาดไม่เปลี่ยนแปลง แต่จำนวนผู้ผลิตเพิ่มขึ้นมากตามการส่งเสริมของหน่วยงานราชการและกลุ่มธุรกิจทอผ้าด้วย และนอกจากนี้คู่แข่งที่เข้ามาใหม่อีก คือ กลุ่มย้อมสีเคมีที่คล้ายคลึงสีธรรมชาติ อันส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าในอนาคตได้

2) กระบวนการผลิต ปัญหาด้านการผลิตที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้ชุมชนนี้ผลิตเพื่อจำหน่าย โดยเฉพาะขั้นตอนการย้อมสีธรรมชาติ เนื่องจากขั้นตอนการย้อมสีธรรมชาตินั้นเป็นขั้นตอนที่ยุงยาก ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 4-5 วัน ในการย้อมแต่ละครั้งและจะได้สีที่ไม่เหมือนกันและสีก็ไม่เป็นไปตามความต้องการของผู้ผลิต ซึ่งในการย้อมด้วยสีเคมีจะย้อมง่ายและติดเนื้อผ้าได้ทน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านสุขสมบุญจึงทอผ้าเพื่อไว้จำหน่าย แต่ก็มีสมาชิกบางคนที่ทอเพื่อใช้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคณะกรรมการกลุ่มที่ต้องออกไปอบรมหรือติดต่อประสานงานกับองค์กรภายนอกชุมชน โดยสมาชิกที่ทอจำหน่ายให้เหตุผลว่า ผ้าทอมือนั้นเวลาใส่ต้องระมัดระวัง โดยต้องมีวิธีการดูแลผ้าทอเป็นอย่างดี เนื่องจากผ้าทอมือมีวิธีการดูแลยากจึงไม่มีคนนิยมสวมใส่ เช่น หากผ้าโดนสารที่มีรสเปรี้ยวผ้าก็จะต่าง ผ้าทอมือที่ย้อมสีธรรมชาติจึงไม่เหมาะกับการสวมใส่ไปทำไร่ ทำนา ซึ่งถือเป็นข้อจำกัดในการทอเพื่อใช้

สำหรับราคาของวัตถุดิบในกระบวนการผลิต ปัจจุบันมีราคาสูงขึ้นกว่าอดีตมาก ราคาฝ้ายในปัจจุบันจะอยู่ที่ราคา 80-90 บาทต่อกิโลกรัม และราคาของเส้นไหมอยู่ที่ราคา 800 -1,100 บาท ต่อกิโลกรัม เมื่อเทียบกับราคาเส้นผ้าสำเร็จรูปแล้วเส้นผ้าสำเร็จรูปจะมีราคาถูกกว่า และไม่ต้องเสียเวลาในการทอ ดังคำกล่าวของ แม่ฮ้วน อุปมาโท เล่าถึงความต้องการให้ลูกหลานสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าว่า "ในการทอผ้าก็อยากให้ลูกหลานช่วยทอเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมนี้ต่อไป เพราะวัฒนธรรมนี้มีมาแต่บรรพบุรุษ แต่เขาบอกว่านั่งทอแล้วเมื่อย ทอผ้าใช้เวลานานกว่าจะได้เงิน แต่ออกไปทำงานรับจ้างจะมีเงินใช้เร็วกว่านั่งทอผ้า และผ้าที่ทอก็สู้ผ้าที่ซื้อมาจากตลาดไม่ได้ ทั้งในเรื่องราคาและเรื่องวิธีดูแลรักษา ซึ่งแม่คิดว่า ต่อไปจะมีแค่คนแก่และคนที่เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าเท่านั้นที่จะทอต่อไป"

การจำกัดโควตาการผลิต ทำให้บางเดือนสมาชิกชาวบ้านสุขสมบุญต้องหยุดกิจกรรมการทอผ้า ซึ่งขั้นตอนการผลิตนั้นขึ้นอยู่กับฤดูกาลด้วย ซึ่งความต้องการของสิ่งทอจะผันแปรตามฤดูกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ งานใหม่ งานประจำปี ซึ่งจะมียอดขายสูงขึ้นและบางช่วงจะสอดคล้องกับพฤติกรรมประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือในบางปีที่ชาวบ้านประสบปัญหาภาวะฝนแล้ง ทำให้ระยะเวลาการผลิตไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการอาจจะสามารถทำได้ตลอดทั้งปีหรือทำเป็นช่วง ๆ อย่างไรก็ตามทางกลุ่มได้มีการควบคุมและกำหนดเป็นข้อตกลงแก่สมาชิกไว้ให้สมาชิกแต่ละคน ต้องส่งสินค้าปีละไม่น้อยกว่า 3 ช่วงหรือ 3 ครั้ง เพื่อให้มีสินค้าต่อเนื่อง ทำให้ในบางครั้งมีรายการสั่งสินค้ามามาก แต่บางครั้งก็มีรายการสั่งสินค้าน้อย ซึ่งมีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านที่ต้องทอเพื่อจำหน่ายต่อไป

ส่วนเรื่องการออกแบบลวดลายนั้น พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนจะเป็นเพียงผู้แนะนำลวดลายให้กับสมาชิกที่เข้ามาสอบถามเท่านั้น เนื่องจากขั้นตอนในการสร้างลวดลายแก่ผืนผ้าหรือขั้นตอนในการมัดหมี่นั้น รวมทั้งขั้นตอนการทอ ต้องใช้สายตาในการเพ่งอย่างมาก ส่วนมากสมาชิกในกลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปจะทอเฉพาะผ้าพื้นที่ไม่มีลวดลาย ซึ่งในบางครั้งอาจทำให้ลวดลายดั้งเดิมสูญหายได้ เพราะในการสร้างลวดลายแบบเก่านั้นจะทำได้ยาก ต้องใช้ความอดทนและอาศัยประสบการณ์ในการเรียนรู้และฝึกฝนจนชำนาญ จึงจะสามารถสร้างลายได้ แต่พบว่า สมาชิกที่เข้ามาสอบถามเรื่องลวดลายจากผู้สูงอายุ ส่วนมากจะเป็นลวดลายที่ทำได้ง่ายและลายไม่ซับซ้อน ไม่ต้องการฝึกฝนมากนักก็สามารถสร้างลายได้ เช่น ลายโคม 7 ลายโคม 5 ลายโคม 3 ซึ่งอาจทำให้ลวดลายดั้งเดิมสูญหายได้

3) การศึกษาและการอพยพแรงงาน ระบบการศึกษาในโรงเรียนของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ในระดับประถมศึกษาและสูงกว่าประถมศึกษา ไม่มีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการทอผ้ากับเด็กนักเรียน จากการสอบถามอาจารย์ท่านหนึ่งในโรงเรียนเล่าถึงการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติว่า “ยังไม่มีหลักสูตรที่เกี่ยวกับการสอนภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น แต่ในอนาคตจะพยายามนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในหลักสูตร” เนื่องจากข้อจำกัดของวัสดุอุปกรณ์ เวลา เด็กนักเรียนที่อายุต่ำกว่าเกณฑ์จะไม่ได้รับการถ่ายทอด นั่นคือ ช่วงอายุต่ำกว่า 7 ปี ซึ่งเด็กกลุ่มนี้ยังไม่สามารถช่วยทำอย่างจริงจัง จะช่วยแค่ปัดด้าย ล้างน้ำสี หรือหยิบอุปกรณ์ให้กับผู้ปกครองเท่านั้น สำหรับเด็กที่เข้าเรียนในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาจะใช้ช่วงเวลารว่างและวันหยุด รวมทั้งในช่วงปิดเทอม เด็กรุ่นใหม่หากเรียนจบในระดับมัธยมศึกษาแล้วส่วนมากจะไม่ได้เรียนต่อในระดับอุดมศึกษา เมื่อเรียนจบก็จะออกไปทำงานในต่างจังหวัดและจะเรียนหนังสือในภาคสมทบเป็นส่วนมาก ฉะนั้นจึงทำให้ช่วงเวลาในการเรียนรู้เพื่อสืบทอดความรู้ในการทอผ้ามีเวลาที่จำกัด นอกจากจะแต่งงานแล้วกลับมาทำงานอยู่ที่บ้านจึงจะได้สืบทอด แต่ในช่วงเทศกาล เช่น ช่วงวันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ กลุ่มเยาวชนจะกลับมาเยี่ยมบ้านก็จะมีโอกาสเข้ามาช่วยผู้ปกครองบ้าง แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้จนชำนาญได้

4.3 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการทอผ้าทอธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

ชาวบ้านสุขสมบูรณ์ได้มีการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากการสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน โดยมีผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์เป็นผู้สอน ผู้เรียน คือ คนในชุมชนที่มีแรงจูงใจ

จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการเข้ามาเสริมความรู้จากองค์กรภายนอก ดังนั้น มีปัจจัยที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนการถ่ายทอด แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ดังนี้

4.3.1 ปัจจัยภายในชุมชน

ปัจจัยภายในชุมชนที่ศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย ผู้นำอาชีพ ความต้องการมีรายได้ ความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ อันมีความสัมพันธ์ต่อกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ผู้นำอาชีพ

ผู้นำกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานด้านธุรกิจชุมชน เริ่มตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การติดต่อประสานงานกับกลุ่มแพรรณ ในเรื่องการออกแบบและเทคนิคการย้อมสีผ้า โดยพื้นฐานเดิม ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ประธานกลุ่มเลี้ยงไหม ประธานกลุ่มอ้อมทรัพย์ ประธานสตรีหมู่บ้าน ผู้นำอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ประธานร้านค้าสวัสดิการตลาด ผู้นำอาชีพในที่นี่ ได้แก่ แม่ทองปุ่น อ่อนปา ประธานกลุ่มแพรรณและประธานกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีการรวมกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติขึ้น ในปี พ.ศ. 2529 จากความล้มเหลวของการประกอบอาชีพเลี้ยงไหม เนื่องจากช่วงนั้นราคาของไหมจีนเข้ามาตีตลาดไหมไทย ทำให้ราคาของไหมไทยต่ำลง และจากการเข้าส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน ในเริ่มแรกที่รวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติขึ้น มีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 20 คน โดยจะทอผ้าแล้วฝากขายที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน จะได้รับเงินก็ต่อเมื่อขายผ้าได้ ซึ่งต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างมาก แม่ทองปุ่น อ่อนปา ได้เล่าถึงอดีตก่อนที่จะมารวมกลุ่มสำเร็จว่า “สมัยก่อนทอผ้าแล้วฝากขาย แม่และสมาชิกภายในกลุ่มต้องไปส่งผ้าที่ศูนย์เอง ไม่มีทุนสำรองออกให้ หลังจากขายผ้าเสร็จก็ต้องรอจนกว่าผ้าจะขายสู่ผู้บริโภคก่อนจึงจะได้เงิน” จนในที่สุดในปี พ.ศ. 2535 กลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ก็ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแพรรณ (เป็นกลุ่มแม่ข่ายในการดำเนินธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย 7 หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น) จากการสนับสนุนจากศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน

จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2543 บ้านสุขสมบูรณ์ก็ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดกลุ่มอาชีพพัฒนาดีเด่น จากประสบการณ์การทำงานของผู้นำที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนา

ชุมชน ตลอดจนลักษณะความเป็นผู้นำที่ส่งผลต่อการถ่ายทอดและเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านธุรกิจการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ จากการที่ผู้นำได้เป็นตัวแทนกลุ่มไปอบรม สัมมนา และเป็นวิทยากร ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แม่ทองปุ่น อ่อนปลา เล่าถึงการไปเป็นวิทยากรเรื่องวิถีชีวิตของชาวนาไทยว่า "ตอนนั้นไปอบรมที่ประเทศญี่ปุ่น 2 เดือน ในนามผู้นำชาวนาไทยไปเล่าเรื่องวิถีชีวิตของชาวนาไทย ตลอดจนชีวิตหลังการเก็บเกี่ยวจะมีงานทอผ้าเป็นอาชีพเสริม" อันเป็นการเรียนรู้ระหว่างชุมชน และนำประสบการณ์นั้นมาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิม จึงได้ปรับปรุงและพัฒนาฝีมือในการทอผ้า ตลอดจนเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติ

ผู้นำยังมีหน้าที่หลักในการประสานงานฝ่ายกรรมการกลุ่มของแต่ละฝ่ายทั้ง 7 หมู่บ้าน ตลอดจนดูแลงานพัฒนาที่เพิ่มจากการทอผ้า โดยเป็นผู้ติดตามการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ที่เน้นการ ปลูกฝ้ายเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ผู้นำกลุ่มมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญา และเป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์พันธุ์พืชที่ใช้ในการผลิต โดยปัจจุบัน ได้มีการนำเมล็ดพันธุ์พืชที่หายากมาแจกจ่ายให้กับสมาชิกปลูกตามหัวไร่ ปลายนา และรอบ ๆ หมู่บ้าน รวมทั้งนำมาปลูกในพื้นที่ของตน เพื่อทำเป็นแบบอย่างแก่สมาชิกกลุ่ม

แม่ทองปุ่น อ่อนปลา เป็นประธานกลุ่มแพรรณและประธานกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์ จากการสนับสนุนของศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน ทำให้ผู้นำได้รับการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นผู้นำอย่างต่อเนื่อง ด้วยการสร้างกิจกรรมการพึ่งตนเอง การพัฒนาด้านการผลิต การจัดการด้านการขาย การทำงานเป็นทีม และการได้รู้จักสังคมที่กว้างมากขึ้น ปัจจัยที่สมาชิกในกลุ่มให้ความสำคัญต่อการเป็นผู้นำ คือ คุณลักษณะของผู้นำ มีดังนี้

-เป็นผู้ที่ทำงานให้กับกลุ่มและทุ่มเทกำลังความสามารถในการสร้างกลุ่มมาตั้งแต่เริ่มต้น

-เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์เป็นที่ยอมรับ

-ไม่เป็นผู้ที่สร้างอิทธิพล แต่เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมกับสมาชิกและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในการตัดสินใจกิจกรรมกลุ่ม

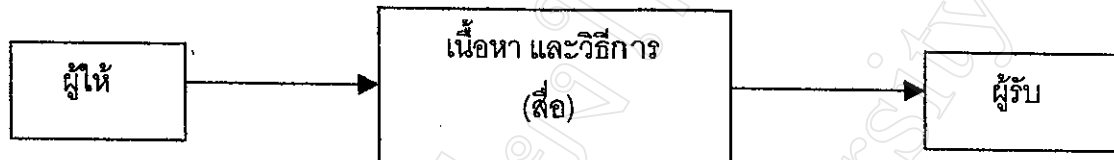
-เป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน

-เป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำงานเป็นทีม ความคิด

สร้างสรรค์และการตัดสินใจที่ดี

ผู้นำอาชีพ มีความสัมพันธ์กับการถ่ายทอดในด้านการกำหนดเนื้อหาและวิธีการ ในขณะที่เดียวกันทำหน้าที่เป็นสื่อ ดังแผนภูมิ 8 จากบทบาทของผู้นำทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการเรียนรู้เรื่องกระบวนการบริหารกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ โดยอาศัยความเป็นผู้นำที่มี

ประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนมาก่อนผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติ โดยเริ่มจากการผลิตผ้าทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้วมาเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย การดำเนินกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ซึ่งความรู้ที่ได้เกิดขึ้นจากการอบรม การศึกษาดูงาน การปฏิบัติจริง

แผนภูมิ 8 บทบาทของผู้นำอาชีพต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

2) ความต้องการมีรายได้

ความต้องการมีรายได้ของชุมชน มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาในเนื้อหาของวิธีการในการพึ่งพาวัตถุดิบในกระบวนการผลิต เพราะชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นที่มาของรายได้มากกว่าในอดีตที่มีรายได้มาจากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้มีอาชีพหลัก คือ การทำนา ซึ่งในแต่ละปีจะได้ข้าวในปริมาณที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยหรือสภาพของดินที่เป็นดินร่วนปนทราย ทำให้ไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ ในอดีตจึงมีการทำนาแห้งโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

จากนโยบายการผลิตของกลุ่มโรงงานน้ำตาลที่ต้องการใช้วัตถุดิบในพื้นที่เพื่อใช้ในกระบวนการผลิต ได้เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนปลูกอ้อยบนพื้นที่ นาข้าว บางครัวเรือนจึงปรับเปลี่ยนจากอาชีพทำนามาเป็นอาชีพปลูกอ้อย และชาวบ้านบางครัวเรือนเห็นว่า การปลูกอ้อยจะได้ผลผลิตดีกว่าการทำนา จากภาวะที่ราคาผลผลิตไม่ดี ทำให้เกิดการกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้หนี้ทางการเกษตร ต่อมาชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์เกิดภาวะดินแห้งและเสื่อมสภาพไม่สามารถทำการเกษตรได้ ชาวบ้านที่อยู่ในวัยแรงงานก็อพยพเข้าไปขายแรงงานในต่างจังหวัด ต่อมาชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงผลเสียของการทำการเกษตรแบบพึ่งพาตลาดภายนอก จึงเกิดแนวคิดที่จะสร้างรายได้เสริมโดยการรวมกลุ่มภายในชุมชน จัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติอันเป็นอาชีพหนึ่งที่เป็นทางเลือกให้กับชุมชนนี้ รวมทั้งจากการดำเนินกิจกรรมทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มในการทำการเกษตรแบบผสมผสานและกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ ตามมา ซึ่งรายได้ที่ได้จากการทอ

ผ้าเฉลี่ยแล้วจะได้ครัวเรือนละ 2,500 บาทต่อเดือน หากสมาชิกคนใดมีความสามารถในการทอ ก็
จะรับผ้าจากรายการสั่งซื้อสินค้า (Order) ซึ่งให้ทอเพิ่มจากเดิมที่เคยทอ 25 เมตรต่อเดือน ปรับเพิ่ม
ขึ้นเป็น 35 เมตรต่อเดือน รวมทั้งหมดที่ต้องทอส่ง 60 เมตรต่อเดือน ซึ่งจะมีรายได้ประมาณ
เดือนละ 4,000-5,000 บาท ถือว่าความต้องการรายได้นั้นเป็นเป้าหมายของชุมชนในการถ่ายทอด
ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงอยู่ของชาวบ้าน จากภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมบ้านสุขสมบูรณ์ที่
ต้องพึ่งพาระบบการตลาดจากภายนอก สังเกตจากการเข้าออกของรถที่มาจากจำหน่ายสินค้าใน
หมู่บ้านทุกวัน ได้แก่ รถที่จำหน่ายอาหารสำเร็จรูป ยาสมุนไพร เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
ซึ่งการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนยังคงไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากภาวะความ
ต้องการรายได้ในการดำรงชีพเป็นหลัก แม่โสม โลหา เล่าถึงความต้องการรายได้ว่า “แม่จะทอ
ผ้าส่งขายตลอดไปจนกว่าร้านแพรรณจะไม่รับซื้อ เนื่องจากสร้างรายได้ให้ทุกเดือน หากทอผ้า
ต่อไปไม่ไหวจะให้ละไก่สมัครเป็นสมาชิกแทน”

นอกจากความต้องการรายได้แล้ว ยังเกิดจากความต้องการถ่ายทอด
และเรียนรู้ เพื่อการดำรงทักษะทางด้านอาชีพการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรม
ดั้งเดิมของชาวอีสาน การทำงานหัตถกรรม ยังเป็นการรักษาธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่มี
ความผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตในชุมชนตามสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี (Udom Kerdpibule,
Manat Suwan, and Adri Kater, 1999) และยังเป็นการช่วยเศรษฐกิจของชุมชน ตลอดจนช่วย
เสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมด้วย และจากกระบวนการผลิตนั้นทำให้
ชุมชนเห็นความสำคัญของวัตถุดิบในการผลิต ดังคำกล่าวของประธานกลุ่มทอผ้าว่า “กิจกรรมการ
ทอผ้าที่ดำเนินอยู่ทุกวันนี้ เพื่อหารายได้มาใช้ในครัวเรือนเพราะการที่ต้องส่งลูกเรียนหนังสือรวมทั้ง
อยากสืบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมในการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันได้อาศัยทรัพยากรในหมู่บ้าน
เพื่อใช้ในกระบวนการผลิต จึงต้องมีการอบรมส่งเสริมความรู้แก่สมาชิกทั้ง 7 หมู่บ้านในเรื่อง
การดูแลรักษาแหล่งวัตถุดิบ โดยเฉพาะการเลือกเปลือกไม้จะต้องมีการใช้โคลนพอกไว้ทุกครั้ง”

3) ความรู้ ความเข้าใจและความเห็นความสำคัญของทรัพยากร- ธรรมชาติ

ในอดีตวิถีชีวิตของชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนมีความผูกพันและอาศัย
ป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่พึ่งพิงธรรมชาติอย่างสมดุล
ด้วยความเข้าใจในระบบนิเวศประกอบกับมีจำนวนประชากรที่ย้ายมาจำนวนน้อย ทำให้มีการ
เรียนรู้ การสังเกตธรรมชาติรอบตัวเพื่อความอยู่รอดและการส่งเสริมประสบการณ์ด้านความรู้จาก

คนรุ่นแล้วรุ่นเล่า และการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม เมื่อระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้าน สุขสมบูรณ์จึงเปลี่ยนไป ปัจจุบันจากประสบการณ์และบทเรียนที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านเริ่มหาหนทางที่จะต่อสู้กับเหตุการณ์ในปัจจุบัน โดยหาอาชีพที่เสริมรายได้โดยอาศัยต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละคน คือ ภูมิปัญญาในการทอผ้า ตลอดจนอาศัยพืชพันธุ์ในการย้อมสีธรรมชาติที่มีอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเพื่อเป็นวัตถุดิบโดยเฉพาะพืชที่ให้สีย้อมตามธรรมชาติจำนวนมาก ส่งผลต่อการลดลงของปริมาณและจำนวนของพืช ปัจจุบันสมาชิกในกลุ่มรวมทั้งคนในชุมชนเริ่มมีความตระหนัก โดยได้มีการใช้ทรัพยากรในกระบวนการผลิตอย่างประหยัดและรู้คุณค่าของทรัพยากร ดังคำกล่าวของ แม่ปราณี สรงแก้ว เล่าถึงการหาวิธีการย้อมสีที่ประหยัดทรัพยากรในการผลิตว่า “ในขั้นตอนการย้อมแต่ละครั้ง สมัยก่อนจะใช้เปลือกไม้เยอะมากเพราะกลัวว่าสีจะไม่เข้มและไม่ติดเส้นด้วย ปัจจุบันกลัวว่าเปลือกจะหมดก็ต้องหาวิธีการใหม่โดยใช้เปลือกน้อยลงแต่ให้สีเท่าเดิม โดยการเติมสารช่วยติดแทนได้แก่ เติมการชี้เถ้า การเติมเกลือ และการเคี้ยวเปลือกไม้ให้นาน ๆ รวมทั้งการสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ”

ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มเริ่มเห็นความสำคัญโดยเริ่มมีการนำพันธุ์พืชที่ให้สีย้อมจากป่าหรือนำเมล็ดจากป่ามาเพาะพันธุ์เพื่อที่จะปลูกเสริมตามหัวไร่ ปลายนา ตลอดจนพื้นที่ว่างของตนและมีการรวบรวมองค์ความรู้ในเรื่องการย้อมสี โดยแต่ละบ้านจะจดบันทึกเกี่ยวกับปริมาณการใช้วัตถุดิบ เช่น เดือนนี้ใช้เปลือกอะไร สีที่ได้คือสีอะไร ใช้ด้วยในจำนวนเท่าไร โดยนำเศษผ้าติดไว้ด้วย รวมทั้งคณะกรรมการกลุ่มมีการรวบรวมและทำทะเบียนบันทึกพันธุ์พืชที่ให้สีย้อมภายในชุมชน จะเห็นได้ว่าความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากรนั้นเป็นเนื้อหาของถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการใช้ทรัพยากร ส่วนมากชาวบ้านเริ่มก่อตัวขึ้นในเรื่องการให้ความสำคัญในจำนวนทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในกระบวนการผลิตจะขาดแคลนในอนาคต ชาวบ้านเริ่มมีความวิตกในเรื่องปริมาณของทรัพยากรที่ลดลง หากไม่มีพอกต้องสั่งซื้อซึ่งชาวบ้านบอกว่าจะเป็น การเพิ่มต้นทุนในการผลิตให้สูงขึ้น จึงต้องมีการอนุรักษ์และกลัวว่าในอนาคตต่อไปหากลูกหลานต้องการดำเนินกิจกรรมนี้ต่อไป จะต้องมีพันธุ์พืชในกระบวนการผลิตและนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ดังคำกล่าวของ แม่กวง สิงห์มะหม้อ เล่าว่า “ในการนำเปลือกไม้มาใช้แต่ละครั้งก็กลัวต้นไม้ตายเหมือนกัน เวลาลอกเปลือกออกมาก็จะใช้โคลนพอกไว้ รวมทั้งปรับเปลี่ยนมาใช้ใบและดอกที่ร่วงแทนการใช้เปลือก ในการลอกเปลือกเพื่อนำมาใช้แต่ละครั้งจะเลือกเวลาในการลอก เช่น จะไม่ลอกเปลือกในด้านที่ถูกแสงแดด ต่อไปในอนาคตหากลูกหลานจะดำเนินกิจกรรมต่อไปจะได้ไม่ลำบาก”

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษา ได้พิจารณาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้น และถ่ายทอดสืบต่อกันมาของชุมชนชาวบ้านสุขสมบูรณม์ เปรียบเสมือนความรู้ของชุมชนที่ได้ สืบทอดมาจากประสบการณ์ ความรู้ในทักษะ ค่านิยม และความเชื่อ เจตนาดีของคนในชุมชนที่ ก่อตัวมาจากความเชื่อในอดีตแล้วก่อตัวขึ้นมา ภายใต้ระบบความเชื่อและความศรัทธา ประกอบกับ การตื่นตัวในการบริโภคของกลุ่มผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคสินค้าที่ปลอดภัย ส่งผลให้กลุ่มองค์กร พัฒนาเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนโดยให้ชุมชนใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาผสมผสานกับ ภูมิปัญญาใหม่ได้อย่างลงตัว ในที่สุดเกิดเป็นเครือข่ายของผู้ผลิตขึ้นมาจากการรับเอาความรู้ เข้ามาในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนนั้นพึ่งตนเองได้ จากการ ทดลองปฏิบัติจริงของกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณม์ รวมทั้งการได้ไปอบรม ประชุม สัมมนาและ การศึกษาดูงาน ในสถานที่ต่าง ๆ เป็นการนำเอาความรู้จากภายนอกเข้ามาโดยผ่านการยอมรับ การทดลอง การวิเคราะห์ แล้วเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้เป็นไปตามความ ต้องการของตลาด ทำให้เกิดการพัฒนาความรู้เดิมจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ ในเรื่องเทคนิคใน การย้อมสีธรรมชาติ ตลอดจนกระบวนการใช้ทรัพยากร ถือเป็นการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการรู้จัก เลือกใช้พืชที่นำมาใช้ย้อมสีจากที่มีอยู่เดิม เช่น สมัยก่อนที่มีการใช้เฉพาะเปลือกในการย้อมสี ธรรมชาติ แต่จะมีเฉพาะพืชบางชนิดเท่านั้นที่ใช้ย้อม เช่น คราม เข แก่นขนุน ครั่ง แต่หลังจากการ ได้รับการเสริมความรู้จากภายนอกโดยวิธีการอบรม สัมมนา ประชุม ศึกษาดูงานพบว่า สมาชิกได้ นำความรู้ที่ได้อบรมมาทดลองปฏิบัติ โดยผ่านกระบวนการทดลองปฏิบัติจริงและตนเองก็เป็น ผู้ประเมินผล จนสามารถผลิตชิ้นงานออกมาได้อย่างสวยงาม และสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้สู่ บุคคลในกลุ่มหรือชุมชนได้ โดยบุคคลในชุมชนสามารถเอาไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติได้ เช่น แม่น้อย อะปะเม เล่าถึง ผลของการได้เข้าอบรมแล้วนำเทคนิคความรู้ที่นำมาผสมผสานกับความรู้ เดิมว่า "แต่ก่อนแม่ไม่เคยรู้เลยว่า การนำผลมะเกลือมาย้อมจะให้สีสวยงาม แต่หลังจากที่ได้ไป อบรมที่บ้านหัวฝาย อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น แล้วกลับมาลงมือและทดลองเพิ่มเติม โดยนำไปหมักกับโคลนให้นานๆ จากนั้นนำกลับขึ้นมาย้อมอีกรอบ พบว่าได้ด้ายที่มีสีที่สวยงาม ซึ่งชาวบ้านจะมาขอสูตรจากแม่ด้วย" ถือว่าเป็นการพัฒนาความรู้เดิมให้เกิดความรู้ใหม่ โดยอาศัย ความเป็นคนช่างสังเกตและชอบเรียนรู้

ปัจจุบันชาวบ้านสุขสมบูรณม์จะมีความรู้ด้านเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติ ให้มีสีสวยงาม ซึ่งชาวบ้านพบว่า หากจะนำพืชส่วนใดที่จะใช้ย้อมสีได้มาใช้ ก็ให้สังเกตดูจากต้นไม้ หากมีน้ำยางไหลออกมาก็สามารถนำมาใช้ย้อมสีได้ เช่น มะม่วง ขนุน ต้นจิ้ง หรือจะสังเกตจาก การนำส่วนที่คิดว่าจะนำมาใช้ย้อมสีได้ เช่น ดอกไม้ ใบไม้ มาทดลองขยี้ลงบนฝ่ามือแล้วทิ้งไว้

ลึกครู่ หากมีสติติดอยู่บนฝ่ามือแสดงว่าพืชส่วนนั้นสามารถนำมาใช้ในการย้อมสีได้ นอกจากเทคนิคการใช้สีแล้ว ชุมชนยังได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การย้อมสีธรรมชาติจากชุมชนรอบนอก โดยเฉพาะการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนที่เป็นกลุ่มสมาชิกกลุ่มแพรวพรรณ ในการศึกษาสภาพปัญหาในการย้อม การออกแบบผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งกระบวนการบริหารงานกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านสุขสมบูรณ์ เกิดความเข้าใจในการที่จะพัฒนากิจกรรมผ้าทอย้อมสีธรรมชาติของตนเพิ่มมากขึ้น

4.3.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยภายนอกชุมชนที่ศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วย ความต้องการของตลาด การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร อันมีความสัมพันธ์ต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ในด้านต่างๆ ดังนี้

1) ความต้องการของตลาด

ความต้องการของตลาดนั้นถือเป็นตัวกำหนดเนื้อหาและเป้าหมายมากกว่าวิธีการ แต่เป็นตัวเร่งทั้งปริมาณ การควบคุมคุณภาพ พอดีจะได้แยกออกได้ดังนี้

1.1) ลักษณะของผลิตภัณฑ์

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจะเป็นสินค้าเน้นกลุ่มตลาดเจาะจง (Niche Market) เป็นผลผลิตที่ทำจากงานฝีมือของสิ่งทอประเภทต่าง ๆ ได้กำหนดเครื่องหมายการค้า และสัญลักษณ์ของสินค้าไว้ให้จดจำได้ง่าย สำหรับลูกค้าเป้าหมายส่วนมากเป็นลูกค้ากลุ่มที่มีฐานะปานกลางค่อนข้างดีและฐานะดี ลูกค้าเป็นเพศหญิง เนื่องจากผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่จัดหาโดยสตรี หากเป็นชายส่วนมากต้องการซื้อไปเป็นของขวัญหรือของฝาก ลูกค้าส่วนมากมีรายได้สูง เป็นผู้มีรสนิยมเฉพาะผลิตภัณฑ์ ตัวสินค้ามีราคาสูง ลูกค้าส่วนใหญ่อายุมากกว่า 30 ปี ลักษณะสินค้าเน้นกลุ่มคนที่มีอายุโดยเฉพาะผ้าไหม อย่างไรก็ตามผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าฝ้ายได้มีการพัฒนาให้เข้ากับตลาดคนหนุ่มสาวมากขึ้นอันจะเป็นการขยายตลาดให้กว้างขึ้น ผู้บริโภคที่นิยมผ้าย้อมสีธรรมชาติจะเป็นกลุ่มที่มีความเหนียวแน่นในการใช้ผ้าประเภทนี้ ดังนั้นจึงเป็นความได้เปรียบที่มีลูกค้าที่แน่นอนและมั่นคง ส่วนหนึ่งของผู้ที่สนใจผลิตภัณฑ์เป็นกลุ่มลูกค้าชาวต่างประเทศ

1.2) สถานที่จัดจำหน่าย

มีทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ ตลาดในประเทศ แม่มุก สังขมิณี เล่าว่า "ลูกค้าที่สำคัญของสิ่งทอพื้นเมืองจะเป็นชาวต่างจังหวัดส่วนมาก จะซื้อไปเป็นของฝาก ส่วนมากคนต่างถิ่นจะมาซื้อที่ร้านเนื่องจากมีกรรมวิธีผลิตที่ดี มีชื่อเสียง" ส่วนการจำหน่ายในต่างถิ่น จะจำหน่ายโดยวิธีการขายผ่านตัวแทนร้านค้า และเครือข่ายศูนย์ศิลปหัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรีอีสาน และช่องทางการจำหน่ายในต่างประเทศ จะมีผู้ซื้อประมาณ 50 เปอร์เซนต์ ของยอดขายแต่ละปี ลูกค้าที่สำคัญ คือ ญี่ปุ่น แคนาดา เนเธอร์แลนด์

1.3) การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์

สำหรับช่องทางการจำหน่ายสินค้าของชาวบ้านสุขสมบูรณ์ ขึ้นอยู่กับการบริหารงานของกลุ่มแพรรณมีดังนี้

- การเปิดร้านขายปลีก โดยกลุ่มมีร้านเป็นของตนเองโดยจัดตั้งร้านค้าขายปลีกชื่อ ร้านแพรรณ เป็นอาคารพาณิชย์ 3 ชั้น ในตัวเมืองจังหวัดขอนแก่น ซึ่งจะกำหนดสัญลักษณ์ เครื่องหมายการค้าของกลุ่ม และจำหน่ายเฉพาะสินค้าของตนเองไม่จำหน่ายสินค้าของกลุ่มอื่น ซึ่งเป็นจุดเด่นของร้าน

- ตัวแทนจำหน่าย จากเครือข่ายพัฒนาเอกชน ซึ่งได้แก่ เครือข่ายศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ และเครือข่ายองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง จะช่วยเหลือในด้านการจำหน่ายสินค้า รวมทั้งการส่งไปจำหน่ายในต่างประเทศด้วย

- ร้านค้าต่างๆ ได้แก่ ร้านค้าในต่างจังหวัดที่มาติดต่อรับสินค้าไปจำหน่ายที่ร้าน เช่น กรุงเทพฯ ซึ่งมีข้อดีตรงที่ร้านค้าเหล่านี้มีความเชี่ยวชาญด้านการตลาด และมีเทคนิคการขายสินค้า ทำให้สินค้าจำหน่ายได้โดยผ่านร้านค้าเหล่านี้ที่ทำหน้าที่ขาย

- การออกร้าน โดยการออกร้านในงานเทศกาลต่างๆ ส่วนมากจะได้รับเชิญจากหน่วยงานราชการ เช่น กรุงเทพฯ และจังหวัดใหญ่ๆ อันทำให้สินค้าขายง่ายขึ้น และได้รับเงินสดถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแนะนำตัวกับบรรดาผู้สั่งซื้อสินค้า พบว่าในปี 2543 ที่ผ่านมามียอดขายสูงขึ้น ทั้งนี้การออกร้านจะทำให้สามารถเจาะกลุ่มตลาดได้หลายกลุ่มมากขึ้น และทำให้ตัวสินค้าเป็นที่รู้จักแก่ประชาชนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการออกร้านจำหน่ายสินค้าทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น ซึ่งต้องพิจารณาโอกาสการจำหน่ายสินค้าในแต่ละรายด้วย

- การส่งเสริมการตลาด กลุ่มแพรรณได้รับการเปิดตัวให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง โดยความสามารถของศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ โดยการใช้องค์กรสื่อสารต่างๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ การประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ และการเปิดโอกาสให้

สมาชิกได้แสดงผลงานของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย รวมทั้งการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียง อันเป็นการส่งเสริมการตลาดที่ดี

1.4) ราคาของผลิตภัณฑ์

ต้นทุนสินค้าของกลุ่มที่รับซื้อจากสมาชิกมีราคาสูงเมื่อเทียบกับสินค้าชนิดเดียวกันของกลุ่มอื่นๆ ดังนั้นถือว่าสมาชิกได้รับประโยชน์ในการผลิตสินค้าอย่างเต็มที่จากการคิดคำนวณต้นทุนสินค้าที่สูงทำให้ราคาสินค้าเพื่อขายมีราคาสูง เมื่อเทียบกับร้านค้าอื่นๆ ในสินค้าชนิดเดียวกัน การคิดราคาสินค้าเพื่อขายมีดังนี้

- ราคาที่รับซื้อจากสมาชิก + 30 ถึง 50% = ราคาสินค้าขายปลีก
- ราคาสินค้าขายปลีก - 10 ถึง 15% = ราคาสินค้าขายส่ง
- ราคาสินค้าขายปลีก + 30 ถึง 40% = ราคาสินค้าที่ส่งของ

ให้ก่อน

อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ด้านการตลาดได้รับการยอมรับจากสมาชิกในการขายสามารถมีกำไรอย่างต่อเนื่อง ฝ่ายขายจะสามารถพยากรณ์ความต้องการสินค้าได้ในระยะเวลาประมาณ 1-2 เดือน จากข้อมูลที่ผ่านมาราคาของผลิตภัณฑ์จะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูในรอบเดือนต่างๆ กัน เช่น ช่วงเทศกาลปีใหม่ ช่วงเทศกาลส่งเสริมการท่องเที่ยว ช่วงเทศกาลจัดงานประเพณี เป็นต้น แต่ไม่สามารถพยากรณ์แนวโน้มการตลาดในระยะยาวอันจะส่งผลต่อการถ่ายทอดต่อไป

2) การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ในเรื่องเนื้อหาและสื่อที่นำความรู้สมัยใหม่ที่ไม่เคยมีในชุมชน ได้แก่ การจัดฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานในที่ต่างๆ รวมทั้งการจัดทำระบบบัญชีและการลงบัญชีรายรับ-รายจ่าย ทางกลุ่มอาศัยความรู้และผู้รู้จากภายนอกเข้ามาช่วยสอนและวางระบบให้

โดยทางกลุ่มได้รับความรู้และการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญจากหลายแหล่ง โดยเฉพาะจากศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ ที่เข้าไปเป็นที่เลี้ยงในการวางระบบบัญชีใหม่ในช่วงแรก จากนั้นเจ้าหน้าที่จากกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้เข้ามาส่งเสริมและอบรมการบริหารงานในรูปแบบเงินทุน และส่งเสริมในด้านอุปกรณ์ต่างๆ เช่น สมุดออกมทรัพย์ รวมทั้งการสนับสนุนในด้าน

เงินทุนของชุมชน โดยให้เงินทุนในรูปแบบเงินกองกลางของหมู่บ้านและจากเงินที่หักจากการจ่ายเงินค่า
ผ้าของสมาชิกในกลุ่มร้อยละ 3 บาทต่อเดือน รวมทั้งการเก็บเงินทุนจากสมาชิกกลุ่มเดือนละ 51
บาท โดยเงินกองกลางทั้งหมดนี้จะหมุนเวียนแบ่งใช้ในกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ใช้เป็นค่าใช้จ่าย
จ่ายในการรับรองผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ เป็นงบประมาณส่วนกลางของชุมชน เพื่อใช้ในการเดิน
ทางศึกษาดูงานของคนในหมู่บ้าน ตลอดจนใช้เป็นงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น
อุปกรณ์หรือของใช้จำเป็นในชุมชน และการช่วยเหลือในเรื่องกองทุนผ้า ซึ่งเริ่มดำเนินการในปี
พ.ศ.2530 โดยมีการจัดสรรงบประมาณ จำนวน 20,000 บาท มาช่วยในรูปของกองทุนผ้าเพื่อ
สนับสนุนเรื่องทุนในการดำเนินงาน รวมทั้งมีส่วนในการประชาสัมพันธ์ให้แก่ผู้ที่สนใจในผลิตภัณฑ์
ของกลุ่ม โดยการเชิญให้สมาชิกในชุมชนได้ไปออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในงานเทศกาลต่างๆ
เพื่อเป็นการเปิดตลาดเพื่อเรียนรู้ช่องทางการจำหน่าย ความต้องการของผู้บริโภคในด้านผลิตภัณฑ์
เพราะสมาชิกได้พบปะแลกเปลี่ยนกับผู้บริโภคโดยตรง

จากการที่องค์กรจากภายนอกเข้ามาในชุมชนโดยเฉพาะศูนย์
ศิลปหัตถกรรมฯ เข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 มีบทบาทในการให้ความรู้ใหม่ๆ ในการทอผ้า การจัด
การเชิงรุกโดยให้ครบวงจรตั้งแต่การผลิตวัตถุดิบ การทอผ้า การตลาด การพัฒนาสินค้า
โดยทำงานในลักษณะหลายรูปแบบ เช่น การวิเคราะห์ชุมชน การเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน
การทำงานจากล่างขึ้นบน โดยเน้นส่งเสริมกลุ่มทอผ้าซึ่งเป็นกิจกรรมที่กลุ่มสตรีอีสานให้การตอบ
รับอย่างกระตือรือร้น เพราะเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวโดยมีทักษะ
ดั้งเดิมของตนเป็นพื้นฐานและเป็นยุทธวิธีที่จะทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม
พัฒนาการ รับรู้โดยเฉพาะศักยภาพของผู้หญิงในหลาย ๆ ด้าน ส่วนระบบตลาดนั้นองค์กรเอกชน
ได้มีบทบาทอย่างมากทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ สำหรับตลาดภายในประเทศจะมี
ช่องทางการจำหน่ายโดยอาศัยเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นหลัก รวมทั้งการออกร้าน
ตามงานสำคัญ ๆ ในกรุงเทพฯ รวมทั้งในจังหวัดใหญ่ ๆ ส่วนตลาดในต่างประเทศลูกค้าสำคัญ คือ
ญี่ปุ่น แคนาดา เนเธอร์แลนด์ และเน้นกลุ่มผู้บริโภคสินค้าและผลิตภัณฑ์เพื่อการอนุรักษ์
ธรรมชาติ เนื่องจากภาวะการเปลี่ยนแปลงของการดำรงอยู่ของมนุษย์ ในด้านการผลิตเสื้อผ้าที่
ย้อมสีเคมีส่งผลทำให้เกิดอันตรายแก่ผู้บริโภค บางกลุ่มต้องหันมาบริโภคสินค้าจากธรรมชาติมาก
ขึ้น

ปัจจุบันจากการได้รับการส่งเสริมจากศูนย์หัตถกรรมเพื่อพัฒนาสตรี
อีสาน ทำให้ชาวบ้านสุขสมบูรณ์เกิดความคิดในการที่จะเห็นความสำคัญของปัจจัยการผลิต

จึงคิดโครงการขยายเครือข่ายการผลิตสิ่งทอแบบครบวงจร คือ มีกลุ่มผู้ผลิตฝ้าย กลุ่มผู้ผลิตเส้นด้าย และกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอຍ้อมสีธรรมชาติ โดยนึกถึงประโยชน์ที่จะได้รับมีอยู่ 3 ประการ คือ

- การมีงานทำ มีเงินใช้ โดยไม่ต้องไปเป็นแรงงานรับจ้างในต่างจังหวัด อีกทั้งการผลิตแบบนี้ยังเป็นการผลิตที่ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก แต่เป็นทรัพยากรที่สามารถจัดหาได้เองในชุมชนหรือระหว่างชุมชน

- ในแง่การจัดการทรัพยากรชีวภาพ ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดี ในแง่คุณค่าของทรัพยากรพันธุ์ฝ้ายพื้นบ้านจากที่ไม่เคยมีราคาและบ้างก็เลิกปลูก โดยนำมาปลูกใหม่เป็นการรักษาเชื้อพันธุกรรมฝ้ายพื้นบ้านอันหลากหลายสายพันธุ์ให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องต่อไป

- ด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ กลุ่มทอผ้าสามารถถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์และความรู้ต่าง ๆ โดยผ่านกิจกรรม

แม่ทองปุ่น อ่อนป่า เล่าถึงการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรเอกชนว่า “การได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้สมาชิกเอาใจใส่งาน สนใจที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ผลงานออกมาดีเพราะได้รับการถ่ายทอดความรู้ซึ่งทำให้มีคนสนใจอยากเข้าร่วมกลุ่มทอผ้ามากขึ้น” จะเห็นได้ว่ารูปแบบการทำงานอยู่ภายใต้การให้ความช่วยเหลือขององค์กรต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาและขยายการสนับสนุนการทอผ้าออกไปอย่างต่อเนื่อง การได้รับการเรียนรู้ด้านเทคนิคการทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ เพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานต่าง ๆ หันมาเน้นความสำคัญของสีธรรมชาติ ศิลปพื้นเมืองเป็นการฟื้นฟูงานพื้นบ้านและเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น การใช้สีธรรมชาติเป็นการหันมาฟื้นฟูงานพื้นบ้านซึ่งบางแห่งได้เสื่อมสลายแล้ว

3) การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร

การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร ถือว่าเป็นสื่อที่นำความเจริญทางด้านความรู้จากภายนอกและการติดต่อกับชุมชนรอบนอก การคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้สามารถติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวกทำให้ชุมชนแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าอดีต เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรศัพท์ เพื่อการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชน โดยเฉพาะ

การติดต่อจากชุมชนภายนอก ตลอดจนเกิดการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาชาวบ้านกับชุมชนข้างเคียงได้อีกด้วย ในเรื่องเทคโนโลยีการสื่อสารมีส่วนช่วยย่นระยะเวลาในการติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นอย่างมาก ปัจจุบันชุมชนใช้โทรศัพท์เป็นเครื่องมือที่ใช้ติดต่อกับกลุ่มแม่ข่าย ส่งผลต่อการถ่ายทอดและเรียนรู้ภูมิปัญญา ได้แก่ การได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกและนำมาพัฒนาชุมชน

จากลักษณะความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐและภาคเอกชนที่ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มทอผ้าบ้านสุขสมบูรณ์โดยเฉพาะจากศูนย์ศิลปหัตถกรรมฯ ที่ให้ความช่วยเหลือตลอดจนนำความรู้และเทคนิควิธีการด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการกลุ่มเข้ามาในหมู่บ้าน จากเส้นทางคมนาคมที่สะดวกก่อให้เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้หรือประสบการณ์กับบุคคลภายนอกชุมชนทั้งทางด้านรูปแบบการผลิตหรือเทคนิคการย้อมสีจากรอบๆ หมู่บ้านขยายเป็นเครือข่ายรอบนอก อันเป็นการช่วยเหลือกันในด้านอื่น ๆ ต่อไปแม่ทองปุ่น อ่อนปลา เส้าว่า "จากสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มทั้ง 7 หมู่บ้านมีความคุ้นเคยกันดีมาก เจอหน้าก็คุยกัน เวลาเราไปบ้านเขาก็ไปร่วมวงกินข้าว"

โดยภาพรวมแล้วชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเส้า อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น มีบริบทชุมชนที่สะท้อนลักษณะชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีภูมิปัญญาที่ผ่านกระบวนการคัดสรร การถ่ายทอดและเรียนรู้สืบต่อกันมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กระบวนการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนตามไปด้วยและนำไปสู่การเป็นธุรกิจชุมชนแต่ชุมชนก็ยังรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต้องพึ่งพาอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แสดงผลของปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดดังกล่าวไว้ตามที่กล่าวมาแล้ว องค์ความรู้ที่ค้นพบจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ การดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และองค์กรเครือข่าย ภายใต้ระบบสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เป็นพลวัตร